

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Anamarija Lendić

Kult ličnosti Josipa Broza Tita

Diplomski rad

Mentor:

doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij hrvatski-povijest

Anamarija Lendić

Kult ličnosti Josipa Broza Tita

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor:

doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sažetak

20. je stoljeće obilježeno usponom totalitarnih režima u svijetu, a toga nije bila pošteđena ni Jugoslavija. Komunistička partija Jugoslavije učvrstila je svoj položaj nakon Drugog svjetskog rata, a na njezinom čelu pojavio se Josip Broz Tito, čovjek koji je svojom genijalnošću, hrabrošću i nepogrešivošću izveo Jugoslaviju na pravi put, obećavajući Jugoslavenima sretnije sutra – barem je tako to prikazivala jaka propaganda KPJ. Nakon rata lik i djelo Josipa Broza dobivali su sve veći značaj, a njegova se reputacija i popularnost izgradila zahvaljujući njegovanem njegova kulta ličnosti. Titov kult ličnosti bio je jedan od važnih sastavnica onoga što čini Jugoslaviju kao državu, zapravo u jednom trenutku kao da je sam vođa postao važniji i prepoznatljiviji od zemlje koju predstavlja. Doista, Tito je bio ikona Jugoslavije u samoj državi, ali i u svijetu. Titov kult gradio se postupno pomoću mitova koji su pleli povezane priče između događaja koji su obilježavali razdoblje njegove vladavine (partizanska borba, sukob sa Staljinom, Pokret nesvrstanih, radničko samoupravljanje...). O njemu se učilo u školama, pjevalo u pjesmama te pisalo u knjigama, narod je svečanim obilježavanjem Dana mladosti slavio njegov rođendan te su mu se davale razne počasti. Sve je to on primao kao onaj koji je bio izabran od svih te je uspostavio karizmatičnu komunikaciju s narodom, a što je bila važna sastavnica njegove vlasti. Koliko je veliku reputaciju imao zahvaljujući snažnom kultu ličnosti govori nam činjenica da je surađivao s velikim svjetskim političarima, a još više nam o tome govori koliko se svjetskih državnika pojavilo na njegovu sprovodu 1980. Nakon Titova odlaska narod je žalio za njim, ali tijekom osamdesetih dolazi do slabljenja njegova kulta te razdvajanja republika unutar Jugoslavije.

Ključne riječi: Josip Broz Tito, kult ličnosti, Jugoslavija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Karizmatična vlast i kult ličnosti.....	2
3. Titov dolazak na čelo Jugoslavije.....	4
3.1. Sukob s Informbiroom	6
3.2. Samoupravljanje.....	9
3.3. Pokret nesvrstanosti.....	11
4. Osnovne značajke Titova kulta.....	14
4.1. Titov kult ličnosti	14
4.2. Tisak o Titu	16
4.3. Spominjanje Tita u pjesmama i literaturi	19
4.4. Karizmatična komunikacija s narodom.....	20
4.5. O Titu u školama.....	23
4.6. Prikaz Tita u udžbenicima povijesti	25
5. Proslave republičkih praznika.....	28
5.1. Dan mladosti	29
6. Titov odlazak	31
6.1. I poslije Tita Tito.....	31
6.2. O Titu nakon smrti – dekonstrukcija mita.....	33
7. Zaključak.....	35
Literatura.....	37

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je razvoj i izgradnja kulta ličnosti Josipa Broza Tita i njegov utjecaj na Jugoslaviju. Govorit će se o pojavi kulta ličnosti Josipa Broza Tita u drugoj Jugoslaviji i stvaranju karizmatične vlasti vođe jugoslavenskih komunista. Naglasak će biti na kulturnim predispozicijama te događajima koji su omogućili Titovo oblikovanje u važnu političku osobu te simbol druge Jugoslavije. Rad je podijeljen u sedam poglavlja, prvo je uvodno, a ostalih šest proučava problematiku nastanka i razvoja Titova kulta ličnosti. U drugom poglavlju donosi se definicija kulta ličnosti te kako isti funkcionira uz karizmatični tip vlasti u komunističkom režimu, pri tome koristeći Weberovu definiciju karizmatične vlasti. Treće poglavlje opisuje Titov politički put za vrijeme Drugog svjetskog rata, njegovu ulogu u partizanskoj borbi te dolazak na čelo partije. Nadalje, spominje se sukob sa Staljinom, kakve su posljedice bile za Jugoslaviju. Zatim, bit će riječi o radničkom samoupravljanju i osnivanju Pokreta nesvrstanih, a svi ti događaji važni su za istaknuti upravo iz razloga što su to ključna polazišta u izgradnji i jačanju Titova kulta. Naime, to su bili događaji na kojima se postupno izgrađivao njegov kult u kombinaciji sa svakodnevicom koja je bila ispunjena propagandom KPJ. U četvrtom poglavlju bit će riječi o obilježjima Titova kulta te oblicima Titove karizmatične komunikacije s jugoslavenskim narodom, odnosno načinima njegova pojavljivanja i prikazivanja u medijima, školskim udžbenicima, pjesmama te pismima. Naime, Tito je razvio karizmatski tip komunikacije sa svojim narodom, strastveno je govorio u javnosti na skupovima te branio svoj narod. Također, građanima Jugoslavije bilo je moguće poslati pismo Titu koja je on čitao i na njih odgovarao, pri tom stvarajući sliku da je veliki vođa na raspolaganju običnom čovjeku. Za takvu sliku o Titu pobrinula se snažna propaganda KPJ koja je utjecala na medije u Jugoslaviji, ali ne samo na medije, nego općenito na događaje u državi. Nadalje, u petom poglavlju govori se o performativno-ritualnim dimenzijama njegova kulta, o proslavi Dana mladosti, prazniku koji je obilježio izgradnju njegova kulta, a u šestom se poglavlju govori o odjeku kulta ličnosti nakon Titove smrti u Jugoslaviji te se objašnjava kako postepeno dolazi do njegova urušavanja. Zadnje, sedmo poglavlje donosi zaključak cjelokupnoga rada.

2. Karizmatska vlast i kult ličnosti

20. je stoljeće obilježeno usponom totalitarnih režima koji su najviše došli do izražaja za vrijeme Drugog svjetskog rata, a moć im je porasla nakon rata. Dolazi do birokratizacije te se odbacuju univerzalni mehanizmi vlasti. Stvorila se potreba da se ukine postojeći politički i ekonomski poredak socijalnog ugnjetavanja, što je dovelo do stvaranja političkih mitova, koji su milijune ljudi povelili u izgradnju socijalizma, a pri tome im je bila ponuđena ne baš čvrsta perspektiva koja se temeljila na jednakosti među ljudima. Politika koja je počivala na mitovima bila je svojstvo koje su imale sve ideologije s izraženim totalitarizmom.¹

U marksističkoj-lenjinističkoj ideologiji posebno mjesto zauzima komunistička partija čija je historijska misija izgradnja nove beskonfliktne zajednice.² Komunistička partija je organizacija karizmatskog tipa vlasti s čvrstom ideologijskom orijentacijom te emocionalnom vezanošću članova uz partijske vođe. Prema M. Weberu karizmatski tip vlasti utemeljen je na vjerovanju u magijsku, proročku, junačku i duhovnu moć vođe. Vođa je iznad zakona, on nije ograničen sistemom te među članovima partije postoji fascinacija vođom. Vođa se duguje poslušnost, ali ne zbog njegova visokog položaja, nego zbog njegovih izuzetnih osobina, a on žrtvuje te svoje osobine i koristi ih kako bi pridonio boljitku naroda. Možemo reći da je takav oblik poretka revolucionaran i mobilizirajući te da je posvećen preobrazbi jednog društva, u ovom slučaju jugoslavenskog društva. Cilj je uključiti mase u već spomenutu preobrazbu te se mase pozivaju i mobiliziraju kako bi se postigla željena promjena.³ Karizmatski tip vlasti pojavljuje se u vremenima kada dolazi do velikih promjena na političkom planu, kada je zajednica u neizvjesnosti. Tada nastupa osoba koja ima izražene karizmatske osobine te izvodi zajednicu na “pravi” put. Ta osoba postaje vođa oko kojeg se izgrađuje kult te on postaje simbol naroda. Sve ono što je vođa to je i njegov narod, odnosno povijest vođe postaje povijest njegova naroda.⁴

Kako bi postigla željeni cilj, komunistička se partija koristi mitovima koji se mogu podijeliti u dvije skupine. Prva skupina, koja gotovo da ima religijske konotacije, pripada političkim mitovima koji govore o obećanoj zemlji, izabranom narodu, o žrtvovanju, o neprijatelju

¹ Ljubiša Despotović, “Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma”, u: *Mitovi epohe socijalizma*, Centar za historiju, demokratiju i pomirenje; Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad 2010., str. 5.

² Žarko Puhovski, *Socijalistička konstrukcija zbilje*, Školska knjiga, Zagreb 1990., str. 46.

³ Srđan Šljukić, “Mit o izabranosti: komunizam u Jugoslaviji”, u: *Mitovi epohe socijalizma*, Centar za historiju, demokratiju i pomirenje; Fakultet za evropsko pravno-političke studije, Novi Sad 2010., str. 38.

⁴ Robert Blažević, “Stigma i karizma”, u: *Politička misao*, vol. XL, 2003., str. 130. -133.

te o narodnom heroju. Druga je skupina originalno osmišljeni proizvod komunističke partije, a pripada političkim mitovima koji govore o komunističkoj partiji, o socijalizmu kao svjetskom procesu, o nepogrešivosti političkog vodstva, o klasnoj emancipaciji te o partijskom vođi. Osim što je mit korišten kao sredstvo za manipuliranje masama, on je bio sastavni dio političke ideologije i partijske dogme, povezivao je nasilnu politiku s ideologijom o boljem i sretnijem društvu. Upravo se na mitovima izgradio kult ličnosti Josipa Broza Tita.⁵

Prema *Hrvatskom leksikonu* kult ličnosti definira se kao pretjerana idealizacija neke osobe i slijepo podređivanje njezinu autoritetu. Izraz u suvremenome značenju potječe od N. S. Hruščova, a odnosi se na Staljinov kult ličnosti (referat na 20. kongresu KP Sovjetskog Saveza, 1956. O kultu ličnosti i njegovim štetnim posljedicama).⁶ Zaluđene mase koje ne osjećaju odgovornost pojedinca vežu se uz vođu i slijede njegovu riječ čak i ako je to opasno po njih. Valja imati na umu da pojedinca treba uvjeriti u ispravnost vladajuće političke ideologije, a pri tome teoretski pristupi pokazuju ograničenja. Stoga se ideologija treba stopiti sa svakodnevicom, mora biti dio življenja te ju se mora prenijeti u način postojanja i razmišljanja. Pri nastojanju da određena ideologija postane dio života mnogobrojnih ljudi, treba misliti na to da će uvijek biti pojedinaca koji ne dijele ista uvjerenja, a u tome pomaže aparat za kontrolu nad ljudima. Titov kult imao je prepoznatljive karakteristike kulta ličnosti, karizmatske vlasti i oblikovanja javnog mnijenja. Kao glavna polazišta za izgradnju njegova kulta ličnosti ističu se partizanska borba koju je predvodio tijekom Drugog svjetskoga rata, a koja je odigrala važnu ulogu u oslobađanju jugoslavenskih naroda te titoizam koji je posebna varijanta marksističke ideologije uz koju se vezalo radničko samoupravljanje. Ta su dva temelja poveznica između komunističke ideologije i kulta vođe koji je na neki način personificirao državu. Postoje tri osnovne faze koje se tiču razvoja njegova kulta: 1. Autoritet državnika i vojskovođe koji se oslanjao na Staljina (1941. – 1949.); 2. Samostalni kult vođe (1949. – 1980.); 3. Posthumni ideološki kult (1980. – 1990.).⁷

⁵ Lj. Despotović, "Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma", str. 8.-9.

⁶ (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34549>).

⁷ Lj. Despotović, "Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma", str. 21.

3. Titov dolazak na čelo Jugoslavije

Poput prve, i druga je Jugoslavija u ratu nastala i u ratu nestala. Nakon napada Hitlerove Njemačke i saveznica 1941. zemlja je bila razbijena te okupirana. Druga jugoslavenska država nastala je na ruševinama prve Jugoslavije, ali joj je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) pod vodstvom Josipa Broza Tita promijenila izgled. Prva je Jugoslavija bila centralistički ustrojena, dok je druga dobila federalističku strukturu te socijalistički društveni poredak.⁸

Slom Kraljevine Jugoslavije KPJ je nastojala iskoristiti za preuzimanje vlasti te uspostavu socijalističkog modela društveno-ekonomskih odnosa. 1941. godine prioritet je bila borba za oslobođenje od okupatora i obnova Jugoslavije, a uz to, cilj KPJ bio je promijeniti politički sustav i društveni poredak. KPJ je imala formiran politički program čija je poznata parola “bratstvo i jedinstvo” bila glavna odrednica za mobiliziranje masa na teritoriju razbijene i fašistima okupirane države. Tijekom 1941. organizirano je savjetovanje rukovoditelja KPJ iz svih djelova bivše države, a savjetovanjem je rukovodio glavni tajnik Tito. Uskoro je utvrđeno da je vrijeme za partizanski rat te su krenule pripreme za oružanu borbu protiv okupatora. Konačno, kada je Njemačka napala Sovjetski Savez, partijsko je rukovodstvo odlučilo da je pogodan trenutak za opći ustanak. Tito je bio na čelu Glavnog štaba koji je rukovodio partizanskim jedinicama, a kasnije je borba protiv okupatora postala poznata pod nazivom Narodnooslobodilački pokret (NOP).⁹

Uspjeh NOP-a očitovao se u vojnim pobjedama te osvajanju teritorija koji se stavljao pod partizansku upravu, stoga je rukovodstvo NOP-a u studenom 1943. sazvalo drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu. AVNOJ je tada postao vrhovno zakonodavno tijelo Jugoslavije, a uz to donesena je i važna odluka o obnavljanju Jugoslavije na federativnoj osnovi jer je bilo važno osigurati ravnopravnost svih njenih naroda. Od tada se Jugoslavija naziva Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ). Usporedno s NOP-om, djelovao je i četnički pokret na čelu s Dražom Mihajlovićem te su se na prostoru bivše jugoslavenske države razvijale dvije linije s ciljem obnove Jugoslavije. KPJ je kao predvodnik NOP-a tijekom rata nastojala ugušiti četnički pokret, na što se Tito bio posebno usmjerio. Iako mu je 1944. uspjelo poraziti četnike, to nije bilo dovoljno za pobjedu i vlast KPJ. Tito je znao da mora dobiti

⁸ Maja Brkljačić, Sandra Prlenda, *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006., str. 241.

⁹ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb 2003., str. 251.-257.

međunarodno priznanje Jugoslavije na čelu s KPJ. Nije bilo lako dobiti međunarodno priznanje, pogotovo jer su postojali saveznici koji su bili na strani kralja i izbjegličke vlade te su tim odnosom čuvali priznanje Kraljevine Jugoslavije. Međutim, budući da je NOP postizao sve veće ratne uspjehe došlo je do promjene odnosa saveznika, a to se posebno osjetilo na konferenciji u Teheranu 1943., na kojoj su W. Churchill, F. D. Roosevelt i J. V. Staljin razmatrali pitanje rata u Jugoslaviji te donijeli zaključak da se pripadnicima NOP-a pruži sva moguća pomoć. Na inicijativu Winstona Churchilla, predsjednika britanske vlade, dolazi do uspostavljanja politike kompromisa u Jugoslaviji, a težilo se k povezivanju izbjegličke vlade i NOP-a. Ban Banovine Hrvatske Ivan Šubašić bio je Churchillov izabranik za provođenje nove politike. Kralj Petar II. je u lipnju 1944. potpisao ukaz o imenovanju Šubašića za predsjednika vlade, a Šubašić je sastav vlade trebao objaviti nakon razgovora s Titom. Tito je pristao na razgovore jer je smatrao kako će mu to osigurati povoljne odnose sa saveznicima. Razgovori Tita i Šubašića završeni su Viškim sporazumom, a Šubašić se obvezao sastaviti vladu od onih političara koji nisu djelovali protiv NOP-a. Iako se činilo da bi Jugoslavija konačno mogla djelovati kao ujedinjena zemlja, bilo je mnogo onih koji su pružali otpor Šubašiću i s rezervom gledali na Viški sporazum. U studenom 1944. potpisan je tzv. Beogradski sporazum kojim je utvrđeno da se kralj Petar II. neće vraćati u zemlju dok narod ne odluči o tome, a dok njega nema kraljevsku će vlast obnašati Kraljevsko namjesništvo od tri člana. Tito je, potpisavši Beogradski sporazum, izišao u susret savezničkim zahtjevima, pri tom misleći da će tim putem lakše dobiti međunarodno priznanje. Smatralo se kako nema prepreka za formiranje namjesništva i jedinstvene vlade, međutim kralj Petar se usprotivio prenošenju kraljevske vlasti na namjesništvo. Ipak, kralj je popustio te potpisao ukaz o prenošenju kraljevske vlasti te je postignut dogovor da će namjesnici biti Srđan Budisavljević, Ante Mandić i Dušan Serbec. Tada je uslijedila ostavka Šubašićeve vlade i NKOJ-a te je 7. ožujka 1945. formirana jedinstvena jugoslavenska vlada na čelu s Josipom Brozom Titom kao predsjednikom. Nakon formiranja zajedničke jugoslavenske vlade, Jugoslavija je dobila međunarodno priznanje od antifašističkih sila te se otvorio put za učvršćivanje komunističke vlasti. Uskoro su Titove jedinice (Jugoslavenska armija) nadzirale sve dijelove Jugoslavije te je pozicija KPJ bila učvršćena.¹⁰

¹⁰ H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 262.-270.

Sljedeći korak učvršćivanja položaja u zemlji bili su izbori koji su se održali 11. studenog 1945. Tijekom predizborne kampanje KPJ nije zakonom branila rad drugih političkih stranaka, ali ih je sprječavala u radu na sve moguće načine. U to vrijeme KPJ nije imala državne organe za svoje djelovanje, nego je djelovala u sklopu Narodne fronte, stoga je za izbore narodnih zastupnika u Ustavotvornu skupštinu bila postavljena samo jedna lista Narodne fronte s nositeljem maršalom Titom. Smatra se da je na tim izborima utvrđena volja jugoslavenskog naroda jer je izborna komisija potvrdila apsolutnu pobjedu Narodne fronte, a KPJ je osigurala pobjedu i utjecaj na političku vlast u Jugoslaviji. 29. studenog 1945. sastala se Ustavotvorna skupština i toga je dana Jugoslavija proglašena Federativnom Narodnom Republikom Jugoslavijom (FNRJ). Članice FNRJ bile su Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Makedonija. Premda je prema ustavu Jugoslavija bila federativna država, članice su imale samo formalnu samostalnost, a u stvarnosti su bile podređene centralističkoj vlasti Politbiroa na čelu s Titom kao glavnim sekretarom.¹¹

Pobjeda partizanskih snaga, učvršćeni položaj KPJ-a i preuzimanje vlasti ključni su početni čimbenici za Titovu čvrstu vladavinu, a na njima se razvila mitologizacija o partizanskoj borbi i o Titu kao partizanskom vođi, a to je poslužilo kao političko i vojno oružje. Druga Jugoslavija i njezini utemeljitelji te utemeljujući mitovi bili su veoma povezani. Rat kao društveno iskustvo davalo je legitimitet i smisao, iako dugoročno gledajući nije dostajalo za oblikovanje budućnosti. Jugoslavenski su se komunisti nadali da bi socijalizam, odnosno jugoslavenska posebnost – samoupravljački socijalizam mogao učvrstiti zajednicu Jugoslavena.

3.1. Sukob s Informbiroom

Nakon Drugog svjetskog rata i proširenja realnog socijalizma na više zemalja, pojavila se nova institucija koja je bila svojevrsan koordinator komunističkih partija raznih zemalja. U poljskom gradiću Szklarska Poreba, 1947. osnovan je Komunistički informacijski biro, još poznat kao Kominform ili Informbiro. Ideja je bila da se ideološkim unificiranjem okupljene komunističke stranke (partija SSSR-a, Jugoslavije, Čehoslovačke, Mađarske, Poljske, Rumunjske,

¹¹ Isto, str. 278.-281.

Bugarske, Francuske i Italije) brže integriraju u sovjetski blok, a zadatak Informbiroa bio je organizirati opstrukciju protiv politike SAD-a. Zadatak te nove institucije bio je koordinirati i idejnopolitički te ekonomski kontrolirati sva događanja u zemljama realnog socijalizma. Pomoću Informbiroa Staljin je ostvario snažan utjecaj vladanja, snažniji nego što je bio preko Komunističke internacionale.¹²

Predloženo je da sjedište organizacije Informbiroa bude u Beogradu, a to je bila neobična novost budući da je osnovna karakteristika Kominterne bila da su joj centralne institucije u Moskvi.¹³ Vjerojatno je da je Staljin osobno dao prijedlog za smještanje sjedišta u Beograd te premda se time činilo da podilazi Titu, istovremeno je prema njemu bio sumnjičav. Staljinovo nepovjerenje prema jugoslavenskom vođi doseglo je vrhunac povodom pitanja balkanske federacije. Ispostavilo se kako Staljin u načelu nije protiv zamisli balkanske federacije, ali se usprotivio jer su to prvi predložili Tito i bugarski predsjednik G. Dimitrov, pa se uvrijedio jer se nisu konzultirali sa Sovjetskim Savezom. Nakon tog sastanka uslijedio je niz sporova te se uskoro pokazalo kako je Informbiro poslužio za obračun Sovjetskog Saveza s KPJ. Staljin je pritisnuo Jugoslaviju zahtjevom da se što prije, po mogućnosti odmah, uspostavi jugoslavensko-bugarska federacija, a takvim bi savezom mogao oslabiti Jugoslaviju i podrediti je kontroli Sovjetskog Saveza. Međutim, Tito je taj zahtjev jasno odbio, smatrajući da se stvaranje jugoslavensko-bugarske federacije forsira, dok nema ekonomskih uvjeta koji bi obećavali snagu i sigurnost takve federacije. Tito je vidio da tim zahtjevom SSSR nastoji oslabiti Jugoslaviju te da je u pitanju njezina neovisnost.¹⁴ U ovom razdoblju Titov je kult još uvijek bio kult državnika koji se oslanja na Staljina, ali uskoro pronalazi vlastiti put.

Prema Staljinovoj interpretaciji upravo je intervencija Crvene armije omogućila dolazak KPJ na vladajuću poziciju. Staljin je uputio pismo CK KPJ u svibnju 1948. u kojem se Tita optužuje za antisovjetsku politiku, a jugoslavenske političke rukovodioce za klevetničku propagandu protiv Sovjetskog Saveza. Dakle, to je pismo značajno zaoštrilo odnose pa je predloženo da se spor raspravi na sastanku Informbiroa, ali je jugoslavenski komunistički vrh taj prijedlog odbio. Sastanak Informbiroa ipak je održan u lipnju 1948., u Bukureštu, bez predstavnika

¹² Dragomir Vojnić, "Varijacije na temu 'tržište – prokletstvo ili spasenje'. Rezolucija Informbiroa – 'Veliki prasak' u povodu šezdesete obljetnice", u: *Ekonomski pregled*, vol. 59, 2008., str. 305.

¹³ H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 300.

¹⁴ Jasper Godwin Ridley, *Tito*, Prometej, Zagreb 2000., str. 306.-309.

KPJ. Kominform je donio odluku o isključenju KP Jugoslavije iz članstva. Rezolucija Informbiroa navodi: *Informacioni biro objavljuje da rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije vodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu. Zbog toga KPJ ne može više biti članicom Kominforma. Dužnost svih članova KPJ je primorati svoje sadašnje rukovodioce da prestanu s nacionalizmom i vrate se internacionalizmu.*¹⁵

Vijest o sukobu dočeka je kao iznenađenje u zemljama Istočnog bloka, ali i na Zapadu. Tito je tvrdio kako KPJ nije kriva za raskid s Informbiroom, a da je za taj čin odgovoran jedino Sovjetski Savez. S tom tvrdnjom složili su se Titovi kritičari iz desnih stranaka u inozemstvu i u SAD-u koji tvrde da je Tito ostao komunist i vjerni pristaša Sovjetskog Saveza, no da je do raskola došlo stoga što je Staljin tražio apsolutnu poslušnost Tita i KPJ. Budući da je Tito bio karizmatični vođa koji nije trpio da bude ičiji poslušnik, on je odbio ispuniti Staljinove zahtjeve. Dakle, do sukoba nije moralo doći. Da se Tito jednostavno pokorio i prihvatio ponižavajuću samokritiku, raskid sa Sovjetskim Savezom bio bi spriječen. Svaka bi se komunistička partija pokorila tim zahtjevima, a i KPJ bi učinila isto prije 1941. kada joj je bila potrebna pomoć u ratu. Ipak, prilike su bile drugačije u odnosu na 1941. pa se Tito suprotstavio Staljinu imajući na umu kakve će biti posljedice. Tito je bio svjestan da se Staljin bori za rusku prevlast, a da sve strane komuniste tretira kao vazale. Borba za pobjedu međunarodnog socijalizma bila je samo fasada za stvarni naum. Tito je tome odlučio reći ne, mogao je izabrati između pokoravanja ili suprotstavljanja Staljinu te se u konačnici odlučio za sukob.¹⁶

U međunarodnoj komunističkoj hijerarhiji Tito je zahtijevao za sebe i Jugoslaviju mjesto odmah do Sovjetskog Saveza i Staljina, a ispred ostalih članica. Dakako, taj je zahtjev bio u potpunoj suprotnosti od hijerarhije kakvu je Staljin odredio – na prvom mjestu SSSR, zatim nitko, a sve ostale članice Sovjetskog Saveza na istom mjestu podređenosti. Može se reći da je to bila točka raskida između Moskve i Beograda, a isključivanje Jugoslavije iz komunističke zajednice značilo je početak novog razvoja komunizma, od monolitnog u policentrični sustav. Tito je uspješno prkosio gospodarskim sankcijama koje su nametnute od strane SSSR-a, te se u Jugoslaviji razvio poseban model socijalizma koji je stajao nasuprot staljinističkom *degeneriranom* Sovjetskom Savezu i kapitalističkom Zapadu. To je bio početak titoizma. Razgraničenje s

¹⁵ J. G. Ridley, *Tito*, str. 315.

¹⁶ Isto, str. 316.

neprijateljima FNRJ išlo je u prilog stvaranju komunističke priče o uspjehu. Jugoslavija je tada bila jedina zemlja među novim *narodnim demokracijama* Istočne i Jugoistočne Europe koja se oslobodila uglavnom svojim snagama te je provela promjenu sustava bez Staljina. Tim činom Tito ne samo da je postao legenda u Jugoslaviji nego i među drugim komunističkim partijama, a time je njegov kult apsolutno sve više jačao i dobivao na važnosti.¹⁷

3.2. Samoupravljanje

Kao važne elemente Titove karizmatične vlasti koji su pomogli u izgradnji njegova kulta ličnosti uz pružanje otpora Staljinu valja spomenuti reformu društvenog sustava, odnosno radničko samoupravljanje te Pokret nesvrstanih čijim je osnivanjem Tito podigao svoj ugled i ugled Jugoslavije. Samoupravljanje je bilo jedna od posebnosti jugoslavenskog socijalizma. KPJ se suočila s gospodarskom krizom koja je izazvana ekonomskom blokadom država članica Informbiroa te je valjalo pronaći rješenje za agresivnost SSSR-a. Rješenje se pronašlo u samoupravljanju – reducirala se centralna moć države, važnu ulogu dobilo je lokalno odlučivanje i upravljačka prava radnika. Također, jedan od motiva uvođenja samoupravljanja bila je promjena centralno-planskog političkog i gospodarskog sustava.¹⁸ Staljin je znao o Titovim pogledima na reformu socijalizma te je imao predodžbu o snazi Titove ličnosti. Znao je da bi se Titovim reformskim djelovanjem mogao dogoditi velik preokret, a to se i dogodilo. Tijekom razdoblja koje je popraćeno pritiskom istočnog bloka na Jugoslaviju stanje u zemlji postajalo je ekonomski sve kritičnije. Zaustavljen je rast industrijske proizvodnje, zaustavljen je uvoz materijalnih dobara iz istočnih zemalja, a zbog kolektivizacije padala je poljoprivredna proizvodnja.

Nakon donošenja Rezolucije Informbiroa 1948. jugoslavenski su diplomati bili dobrodošli u zapadnim zemljama. Strateška složenost položaja Jugoslavije, nedemokratska vlast i Titova ambicija za vrijeme Hladnoga rata donijeli su Jugoslaviji priliku da jedna siromašna i donekle nevažna zemlja postane poznata u svijetu. Sjedinjene Države namjeravale su iskoristiti nastalu situaciju – Titov razlaz sa Staljinom te od Jugoslavije stvoriti tzv. tampon zonu između

¹⁷ M. Brkljačić, S. Prlenda, *Kultura pamćenja i historija*, str. 244.-252.

¹⁸ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga: Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006., str. 284.

Istoka i Zapada. Iako se Titov put pokazao drugačijim od Staljinovog, Tito je i dalje ostao vjeran socijalizmu te je to za Zapad predstavljalo opasnost od mogućeg povratka k prvoj socijalističkoj zemlji svijeta. Tita su do pedesetih godina na Zapadu doživljavali kao diktatora koji ugnjetava svoj narod, no on je postao njihov saveznik. Nije propustio priliku da učvrsti svoj položaj koji je postao čvršći i ugodniji nakon Staljinove smrti 1953. Jugoslavija je od Sjedinjenih Država primala materijalnu pomoć koja je bila veća nego cjelokupna pomoć koju su Sjedinjene Države upućivale svim zemljama Latinske Amerike.¹⁹

Područja nad kojima je Tito želio imati kontrolu svakako su bili vanjski poslovi i vojska dok gospodarstvo nije bila sfera njegova glavnog interesa. O gospodarstvu i ekonomiji gotovo da ništa nije znao, no odobravao je privredne reforme i reforme tržišta s naglaskom da sve ostane pod monopolom partije. Zamisao i praksa radničkog samoupravljanja pod nadzorom partije stvorila je političku kulturu koja je primala različite utjecaje, od kritike staljinizma i sovjetske prakse do otvorenosti prema svijetu i potrebi za nacionalnodržavnom decentralizacijom. Prijelaz sa sovjetskog modela na samoupravni socijalizam postao je dio Titove karizmatične vlasti, a njegova je popularnost rasla od sredine pedesetih zbog podizanja životnog standarda što dokazuju zabilježene visoke stope industrijskog i poljoprivrednog razvoja od 1953. – 1961.²⁰

Dakle, dio mita o Titovoj vladavini koji se ticao njegova kulta ličnosti pripadao je politici Jugoslavije o kojoj se govorilo kao o zemlji ravnopravnih naroda u kojoj sav radni narod dobro živi. Jugoslaviju se u pričama predstavljalo kao zemlju socijalističke demokracije u kojoj radnici imaju mogućnost ostvariti najviša politička prava pomoću koncepta samoupravljanja. Nazivali su to socijalizam s ljudskim licem koji je blještavo prikazivao uspjeh. Razvoj socijalizma, koji se razlikovao od onog sovjetskog, pokazao se “dobrim” modelom, iako treba imati na umu da je taj socijalizam ostvaren po cijenu ogromnog inozemnog zaduživanja koje je neko vrijeme davalo dojam prividnog blagostanja. Iako je posljedica radničkog samoupravljanja te ogromnog inozemnog zaduživanja bila velika gospodarska kriza koja je uslijedila osamdesetih, za vrijeme Tita nije se o tome govorilo kao pogrešci. Postojao je tzv. mit o nepogrešivosti vođe, mit o Titovom geniju koji je negirao sve njegove pogreške, a koje su kasnije došle na naplatu jugoslavenskom

¹⁹ Tvrтко Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici: (1948.-1963.)*, Matica hrvatska, Zagreb 2002., str. 11.

²⁰ Zvonimir Despot, *Tito: tajne vladara: najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2009., str. 85.

narodu. Kult nepogrešivog vođe stvarao je prosječnu lojalnost te poticao nekritičko mišljenje. Osim u politici KPJ, svoje je mjesto imala i u vojsci, ali i u svakodnevnom životu te umjetnosti.²¹

3.3. Pokret nesvrstanosti

Globalni sukob između Istoka i Zapada, poznat kao Hladni rat, bio je predvođen SAD-om s jedne i SSSR-om s druge strane. U početku se Jugoslavija priklonila Istočnom bloku te je sa SSSR-om bila povezana sve do sukoba s Informbiroom. Godinu prije 1948. izvršena je podjela svijeta na blokove, osnovan je NATO pakt 1949., a Varšavski pakt 1955. Marshallov plan bio je predstavljen Europi, a zemlje Istočnoga bloka su ga odbile, zajedno s njima odbio ga je i Tito. U to je vrijeme Jugoslavija održavala trgovinske veze ponajviše s Istokom, ali 1948., nakon sukoba s Informbiroom stvari se mijenjaju te Tito pronalazi nova rješenja. Odnosi sa SSSR-om bili su nepovoljni, ali ubrzo je došlo do trgovinskog sporazuma Jugoslavije i Velike Britanije, a Tito se počeo više okretati Zapadu od kojeg je dobivao pomoć. Odnosi Jugoslavije i SSSR-a obnovljeni su tek 1955. kada je Nikita Hruščov došao u posjet Beogradu. Odnosi su postali bolji u odnosu na prethodne godine, ali je Hruščov smatrao da bi Jugoslavija mogla uvesti nemir i pomutnju među članicama Istočnog bloka i potaknuti ih da slijede njen primjer. Budući da se Tito nije htio u potpunosti podrediti ni Istoku ni Zapadu, odlučio je posegnuti za novom politikom – politikom nesvrstanosti.²²

Politika nesvrstanosti proglašavana je velikim dometom Titove genijalnosti, no s druge strane bilo je i onih koji su primjećivali da je Titu politika s takvom ideologijom bila potrebna nakon što je došao u sukob s SSSR-om, a imao potrebu za zapadnim kreditima te ovisio o diplomatskoj pomoći. SAD i SSSR vodili su hladni rat te su se obje strane pripremale za slučaj da dođe do trećeg svjetskog rata, a očekivalo se da će se Tito i Jugoslavija opredijeliti za jednu od strana. Međutim, Tito se nije ideološki opredijelio jer se oslanjao na pomoć SAD-a i NATO-a te iako je ovisio o ekonomskoj pomoći SAD-a, za oživljavanje jugoslavenske privrede u hladnom ih ratu nije mogao ideološki podržati. Poput Jugoslavije i Tita neutralni su bili socijalisti iz zapadne Europe, a još više iz Azije, Afrike i Latinske Amerike – nerazvijene zemlje poznate pod nazivom

²¹Lj. Despotović, "Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma", str. 23.-24.

²²J. G. Ridley, *Tito*, str. 288.-294.

treći svijet. Vjerovali su u socijalizam, ali bojali su se agresivne politike SSSR-a. U trenutku pritiska s Istoka i Zapada politikom nesvrstanosti Tito je ostao neutralan te mu se pružala mogućnost da iskoristi nadigravanja SAD-a i SSSR-a, a osim toga otvorila mu se prilika da postane vođa svjetskog pokreta “nesvrstanih zemalja”. Njegova dotadašnja postignuća i njegov ugled pomogli su u tome da se istakne kao jedan od vođa pokreta koji je uključivao važne političare, odnosno državnike kao što su predsjednici Egipta i Indije Gamal Abdel Naser i Džavaharlal Nehru, etiopski car Haile Selassie i sl. Jugoslavenska vanjska politika počinje se temeljiti na vođenju pokreta nesvrstanih, a Tito stječe važan međunarodni ugled. Nesvrstanost se po prvi put spomenula u Korejskom ratu 1950. kada Jugoslavija zajedno s Indijom nije stala ni uz jedan blok kako bi dala potporu jednoj od zaraćenih strana. Treba istaknuti da je Titova politika nesvrstanih pozivala na ukidanje podjele svijeta, tražila je revnopravnost za sve te zahtijevala mir. Naravno, Tito nije vjerovao da bi govori državnik mogli zaustaviti SAD i SSSR ukoliko odluče započeti treći svjetski rat. Sam Pokret nesvrstanih nije imao preveliku međunarodnu važnost jer zemlje članice nisu bile snažne ni gospodarski razvijene da bi mogle diktirati svoju zamisao o poretku u svijetu. Međutim, ne treba zanemariti moć svjetskog mnijenja, a ukoliko do rata ne dođe, Titov ugled će porasti.²³

Politika nesvrstanosti služila je kao vanjskopolitičko oruđe Titove Jugoslavije te je osiguravala važan vanjskopolitički položaj u svijetu. Naime, iako je Tito zagovarao neutralnu politiku nesvrstanosti, njegova je neutralnost naginjala komunističkoj strani više nego Zapadu. Sjedinjene Države su financijski pomagale održati Titov režim na vlasti u Beogradu je im je položaj Beograda bio odgovarajući sve dok je zemlja bila neovisna. Jugoslavija nije bila poput zapadnih zemalja, više je bila poput zemalja Istočnog bloka, ali je poprimila neke zapadnjačke osobine. Zašto je Tito prihvaćao pomoć Zapada dok su njegovi politički stavovi bili orijentirani više prema politici SSSR-a? Titu je kao komunističkom vođi Jugoslavije bio važan cilj te je stoga ostao vjeran komunizmu, ali je istovremeno bio svjestan realnosti, realnosti da povratak Moskvi nije sasvim moguć zbog prijašnjih sukoba te realnost da neovisni položaj Jugoslavije nije siguran bez pomoći Sjedinjenih Država. Stoga je Tito balansirao između Istoka i Zapada, da bi se u

²³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 279.-281.

konačnici odlučio za treću opciju koja će ostvariti njegove ambicije da se predstavi u svijetu kao velik i moćan državnik.²⁴

²⁴ T. Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici: (1948.-1963)*, str. 181.

4. Osnovne značajke Titova kulta

Po završetku Drugog svjetskog rata stvorena je komunistička Jugoslavija na čijem je čelu bio Josip Broz. Korištenjem državnog aparata i isplanirane propagande počeo se stvarati njegov kult ličnosti, jedan od temelja Jugoslavije. Za razliku od ostalih vođa koji su upravljali zemljama članicama Istočnog bloka, Titu nije bilo teško obliovati kult ličnosti. Iz rata je izašao kao pobjednik koji se dokazao kao uspješan vojskovođa, dok je ostale zemlje oslobodila Crvena armija. Još su za vrijeme rata ljudi Tita smatrali herojem, prihvatili su ga kao suborca koji je sve prošao s njima, stoga im nije bilo teško prihvatiti ideju da bi on mogao doći na čelo države. Počele su se isticati njegove zasluge za pripojenje Istre Hrvatskoj, Ustav iz 1974., opismenjavanje i besplatno školovanje naroda, priznavanje muslimana kao naroda, uvođenje besplatnog liječenja, izgradnja zemlje... Uz sve to vezani su različiti oblici koji su pridonijeli izgradnji kulta, od Titove prisutnosti u medijima do školskih udžbenika koji su bili prožeti ideologijom KPJ, od pjevanja pjesama u njegovu čast do proslave njegova rođendana kao nacionalnog praznika koji je poznat kao Dan mladosti.²⁵

4.1. Titov kult ličnosti

Kako je već ranije spominjano, korijene Titove karizmatizacije i stvaranje njegova kulta ličnosti treba tražiti u počecima rata, kad su se njegovi sljedbenici, ali i neprijatelji te saveznici počeli interesirati za identitet čovjeka koji uspješno predvodi partizanske odrede. O Titovu identitetu kružile se svakojake glasine pa je tako Draža Mihajlović javio izbjegličkoj vladi u Londonu da je partizanski vođa neki komunist s lažnim imenom Tito. Zapad je počeo nagađati tko bi to mogao biti pa se vjerovalo da je riječ o V. Z. Lebedevu, sovjetskom vojnom izaslaniku u Beogradu. Također, uz Tita se vežu zanimljive misterije te se nagađalo da se ustvari radi o kolektivnom tijelu, a da je TITO akronim za Terorističku organizaciju Treće internacionale. Pored svih tih teorija, neki su vjerovali da je Tito žena, a razlog je vjerojatno što je Mira Mitrović, supruga Milovana Đilasa, bila Titova suradnica. Zanimljivo je da u početku ni partizani nisu znali tko je doista Tito. Smatrali su kako je to zasigurno čovjek koji je imao iskustva u Španjolskom

²⁵ Dražen Nemet, "Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ", *Pro Tempore*, 3, 2006., str. 109.-110.

građanskom ratu pa su neki mislili da je to Kosta Nađ dok su neki smatrali da je Moša Pijade Tito. Već od 1941. Nijemci su nudili nagradu od 100.000 rajhsmaraka u zlatu za onoga koji im preda komunističkog vođu Tita, bilo živa ili mrtva. U ustaškom časopisu *Spremnost* iz 1942. spominje se ime Titove supruge Herte Hass za koju je rečeno da je skojevka te je dodano da je otac njezina djeteta bio opasan komunista te član Centralnog komiteta te da se specijalizirao za špijunažu i vezu.²⁶ Sam je Tito opovrgnuo informacije iz novina te rekao ja nisam nikakav ruski špijun, nego Josip Broz, zvan Tito, metalski radnik, Hrvat iz Hrvatskog zagorja.²⁷

*Kult ličnosti Josipa Broza Tita, maršala, generalnog sekretara te predsjednika FNRJ, do 60-ih se godina prošloga stoljeća već bio potpuno izgradio, a javno ga se slavilo i obožavalo prema modelu prisutnom u gotovo svim komunističkim zemljama.*²⁸ Branko Horvat, ekonomist i politolog, objašnjava kako kult ličnosti odgovara stanju u kojem se Jugoslavija nalazi. Naime, Crkva ima vrhovnog svećenika, a u Jugoslaviji tu ulogu ispunjava vođa partije odnosno Tito koga zovu predsjednik ili generalni sekretar. On ne griješi, barem se u to vjeruje dok je na funkciji te ga se ne kritizira u javnosti. Svaki pokušaj kritiziranja vođe smatra se ozbiljnim političkim prekršajem, a osoba koja kritizira smatra se neprijateljem socijalizma. U cijeloj se zemlji na svakom koraku još za predsjednikova života dižu spomenici, a ulice i gradovi nose njegovo ime.²⁹

Imao je više od 70 pseudonima, bio je počasni član jugoslavenskih akademija, sedam puta dodijeljen mu je počasni doktorat, dodijeljeno mu je 16 najviših jugoslavenskih ordena te 98 ordena i medalja iz 59 zemalja svijeta. Četrdeset je godina upravljao KPJ te tri puta bio odlikovan ordenom narodnog heroja Jugoslavije.³⁰

Režim KPJ bio je obilježen osobnom vladavinom, odnosno ličnošću Josipa Broza Tita do te mjere da se činilo kako je Tito važniji od samog socijalističkog karaktera njegove države. Naime, klasna forma proletarijata pretvorila se u oblik cezarističke vladavine s dominantnim položajem šefa države koji ima doživotni mandat. Oslanjajući se na autoritet, kolektivni duh te patrijarhalnu zajednicu, vođa podnosi žrtvu za boljitak partije i države. Bez mitova koji su pomagali izgradnju njegova kulta, njegov režim ne bi opstao onoliko koliko je Tito uistinu bio šef

²⁶ Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, *Tito, Profil*, Zagreb 2015., str. 479.

²⁷ Isto, str. 479.

²⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 326.

²⁹ Isto, str. 326.

³⁰ Lj. Despotović, "Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma", str. 22.

države, a također treba reći da Titu ne bi pošlo za rukom steći popularnost koju je uživao u narodu. Ono što je Titu išlo u prilog bilo je razočaranje naroda u prethodnog vođu – kralja, te je narod trebao nekoga tko će ga voditi čvrstom rukom. Partijska je propaganda vodila računa o oslobodilačkoj tradiciji na temelju koje je gradila Titov kult – kult heroja cijele Jugoslavije. Cijeli je Titov život bio donekle mistificiran, a toga nije bio pošteđen ni čin njegova rođenja jer ni jedan dio njegova života nije smio ostati ideološki prazan: *Još kao dijete vođa je bio klasno svjestan dječak koji se nije mirio s društvenom nepravdom i sve što je činio od svog rođenja smisleno je bilo iskazano kao oblik klasne borbe.*³¹

4.2. Tisak o Titu

Komunistička partija Jugoslavije je prema sovjetskom modelu stavila pod kontrolu tisak i radio, sredstva koja su poslužila za jačanje Titova kulta. Sloboda tiska bila je isticana kao načelo socijalističkih zemalja kroz političku proklamaciju i zakonodavstvo. Formalno nije postojala cenzura, ali ona se ipak uspostavljala nepravim sredstvima. Budući da su se uvažavali politički i ideološki kriteriji, sav je tisak imao određene granice slobode predviđene političkim projektom. Naravno, postojala je i samocenzura koja je ponekada bila dobrovoljna, ali bila je i nametnuta. Kontrola se nije ostvarivala samo političkim sredstvima, nego i materijalnim sredstvima koja podrazumijevaju državno vlasništvo nad izdavačkim poduzećima, tiskarama, tiskarskim papirom, te kontrolu distribucijskog aparata. Urednički odbori bili su od važnijih političkih pitanja u novinarstvu, a preko njih se rješavalo niz problema. Kompletan je sustav informacija podržavljen te ujedno i jedinstven. Posebnu pažnju pridavalo se informativno-političkim publikacijama, a ponajviše dnevnim novinama jer su one bile glavni izvor informacija najvećem krugu čitatelja te je vladala nerazvijenost drugih medija. Socijalistički sustav Jugoslavije uspostavio je nekoliko državnih novina, a koje su uvijek prenosile službene stavove i davale direktive političkim aktivistima. Tekstovi koji prevladavaju u državnim novinama uglavnom su izvještaji i komentari, a autorskog rada nedostaje. U sklopu općeg političkog nastojanja za “osvješćivanjem masa” veliku važnost ima pisana riječ. Jezik je medij politike, politička direktiva utječe na sadržaj i oblik jezika, te se na taj način ostvaruju politički ciljevi, a budući da je jezik sredstvo komunikacije on je i medij

³¹ Lj. Despotović, “Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma”, str. 19.

oblikovanja političke ideologije unutar pojedinog društva. Važno je spomenuti da je svrha svakog političkog jezika da svoje ideje i interese iskazuje kao stavove većine. Pri tome koriste se ključni pojmovi koji ponekad mogu biti nedefinirani, ali njihovom čestom uporabom pridaje im se željena moć i postiže se utjecaj na mase.³²

Josip Broz bio je na vrhu piramide vlasti, njegov je autoritet bio neosporan, a u svojim je rukama imao sve važne funkcije vezane uz Partiju, vojsku i međunarodne odnose. Iako su Titova karizma i ratni uspjesi pridonijeli stvaranju njegova kulta, Tito je morao njegovati svoj imidž jer je bilo važno stvoriti idealnu sliku o šefu države te je toga bio svjestan. Iza njega stajao je državni aparat koji ništa nije prepuštao slučaju. Stvarana je idealna vizualna predodžba o Titu, a to je bila jedna od važnih sastavnica jačanja kulta. Tito je morao biti sveprisutan te se tako pojavljivao u medijima koji su zaslužni za stvaranje idealne slike. Štampa je prenosila vijesti o Titovim prijemima, posjetama, govorima, intervjuima i sl.³³

Titovo se ime prvi put pojavljuje u partizanskom *Vjesniku* 1942., u potpisu jedne izjave Vrhovnog štaba – *komandant Tito*, a zatim se njegovo ime pojavljuje sve češće u novinskim medijima, ponajprije u člancima iz *Proletera*. Ubrzo se u *Vjesniku* pojavljuje i njegova slika, a tijekom 1943. pojavljuje se sve više informacija o njemu. Osim što se sve više informacija pojavljuje, mijenja se način na koji se one prezentiraju pa tako npr. u *Vjesniku* do jeseni 1943. više se spominje Vladimir Nazor nego li Tito, no kad je Nazor na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a progovorio o vodstvu Vrhovnog zapovijednika Tita, uslijedili su glasni usklici – živio Tito. Nakon što je Tito proglašen maršalom na drugom zasjedanju AVNOJ-a, organizirana je svečana akademija, a nedugo zatim *Vjesnik* objavljuje u duhu propagande, koja će se još više razviti u godinama koje tek dolaze, kako narod pozdravlja maršala Tita i privremenu vladu. Već tijekom tih ratnih godina, kada se vodila narodna borba protiv okupatora Jugoslavije, šira je javnost bila upoznata s likom maršala Tita i njegovim djelovanjem. Tijekom ratnih vremena, ponajviše tijekom 1943., nakon Neretve, Sutjeske te zasjedanja u Jajcu, Tito je postao simbol otpora, odnosno karizmatička ličnost, a to nije bila slučajnost. Naime, u Jajcu se planski poticala karizmatizacija Tita, a to je utjecalo na stvaranje kulta ličnosti. Prije zasjedanja u Jajcu uobičajeno je bilo pjevati

³² Katarina Spehnjak, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb 2002., str. 102.-105.

³³ Zvonimir Despot, *Pisma Titu: što je narod pisao jugoslavenskom vođi?*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2010., str. 16.

pjesmu *Uz Tita i Staljina*, a AVNOJ mu je dodijelio počasnu titulu maršala koja je do tada postojala samo u SSSR-u, a ne u Jugoslaviji. Titovi bliski suradnici, Ranković, Kardelj i Đilas dali su pisane upute partijskim rukovodstvima diljem Jugoslavije da se Tita treba slaviti kao vojskovođu i državnika. Na konferencijama KPJ na sam spomen njegova imena prolamao se pljesak te se počinju slati pozdravni telegrami za druga Tita i NKOJ. Slogani koji su postali uobičajeni u novinskim medijima, poput *najveći sin naših naroda* ili *najmiliji drug*, bili su svakidašnja formula u javnom političkom diskursu kad se nešto priopćavalo narodnoj masi.³⁴

Nakon što je Tito postao poznat široj masi ljudi i nakon što je učvrstio svoj položaj, u svim jugoslavenskim novinama najvažnije su informacije bile Titove aktivnosti, a sve ostalo, ma što da se u svijetu događalo bilo je na drugom mjestu. Prema riječima M. Đilasa, novinski su urednici objavljivali Titove telegrame stranim državicima, a ponekad se znalo dogoditi da ih objave na sporednijim mjestima pa je stoga Tito znao govoriti da mu to ruši ugled, a smirio se kad su se telegrami počeli objavljivati na naslovnicama. *Tako su na primjer, bili ozbiljan problem Titovi telegram stranim državljanima, povodom državnih praznika ili izuzetnih događaja. U predratnoj štampi slični telegrami nisu objavljivani, sem izuzetno... redakcije su to znale i te Titove telegrame su mahom stavljale na sporednija mjesta, a dešavalo se da poneki izostane. Iz Titovog kabineta su intervenirali, Tito je meni više puta govorio: To ruši moj ugled! – I sam neuvjeren, skretao sam pažnju urednicima, urednici su poboljšali stanje – pa opet neki dežurni urednik zabrlja, pa se ponovno intervenira iz Titovog kabineta i Titove ljutnje. Trajalo je to tako, bome nekoliko godina. Najzad je čvor rasjekao Dedijer, koji je postavljen za glavnog urednika Borbe: rješio sam pitanje Titovih depeša – stavljene su na prve stranice. – I tako su, umjesto tradicionalnih uvodnika na značajne teme, na prvo mjesto došle čestite Titu i od Tita, koje nitko i ne čita jer sve liče jedna na drugu...*³⁵ Prema njegovim naputcima stvari u tisku mogle su se mijenjati velikom brzinom, onako kako je on smatrao da bi trebalo biti, tim više što je naputak dolazio iz maršalova ureda, pogotovo ako je u pitanju bio njegov osobni zahtjev. Osim domaćih novina, o Titu su se raspitivali i svjetski mediji. Na njihovo pitanje o svojoj popularnosti Tito je tvrdio da ne voli govoriti o tome. *Kult ličnosti kod nas ne postoji. Naš narod voli one svoje ljude koji su mu ostali vjerni, koji su u najteže*

³⁴ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 480.

³⁵ Z. Despot, *Pisma Titu: što je narod pisao jugoslavenskom vođi?*, str. 16.

vrijeme ostali s njim i svojim djelima doprinijeli izvojevanju pobjede. A takvih ljudi kod nas ima mnogo.³⁶

Možemo primijetiti kako je u relativno kratkom vremenskom razdoblju Tito postao poznat široj javnosti. Dvije godine nakon što je pokrenuo ustanak (dok je još bio nepoznata osoba) bio je slavljen u pjesmama, izrađen mu je kip, slikane su slike s njegovim likom..., a to je zbilja fenomen kada govorimo o stvaranju kulta ličnosti jer čovjek Titova profila teško može ostvariti tako što u tako kratkom razdoblju. Ivo Goldstein ističe da se i *Lenjinov kult sporije gradi*.³⁷

4.3. Spominjanje Tita u pjesmama i literaturi

Za vrijeme Titove vladavine nije bilo neuobičajeno da ga narod slavi u pjesmama, ali o velikim Titovim djelima i privrženosti prema njemu počelo se pjevati još tijekom rata. Zvali su ga *ljubičicom bijelom*, a partizani su već od 1942. ponosno pjevali pjesme *Druže Tito, ljubičice bijela, Ide Tito preko Romanije, Druže Tito, mi Ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrećemo/skrenemo, Tito, zemlja, rijeka*. Sam Vladimir Nazor nakon što se pridružio partizanima napisao je pjesmu *Uz Tita i Staljina*. Navodno da je u pjesmi *Sa Ovčara i Kablara čobanica progovara*, koju su pjevali hercegovački doseljenici, dodano *druže Tito, primi naske redove u partizanske*. Kako se Titov kult bio učvrstio, govorilo se da se ni jedno kolo nije zaigralo, a da njegovo ime nije spomenuto, a nakon rata prikupljeno je oko 40.000 narodnih pjesama o ratu u kojima se spominje Tito. Kako tvrdi Vladimir Dedijer, Tito je bio svjestan svoje karizme, ali nastojao je da ga ona posve ne obuzme. Tako je 1958., prigodom završetka autoceste Bratstva i jedinstva na slovenskom dijelu, priređen banket u Titovu čast. Budući da se slavilo, uskoro su se počele pjevati pjesme, a kad je na red došla *Druže Tito, ljubičice bijela*, Tito je prokomentirao da ako ne znaju pjevati ništa drugo neka prestanu.³⁸

Osim pjesama, brojna je literatura gradila Titov kult. Do početka osamdesetih godina 20. stoljeća izdano je više od stotinu knjiga o Titu u kojima se veličaju njegov lik i djelo. Neki od naslova bili su: *Bilo je časno živjeti s Titom, Detinjstvo druga Tita, Titovi putevi istorije, Titovi*

³⁶ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 486.-487.

³⁷ Isto, str. 481.

³⁸ Isto, str. 480.

putevi mira, Drug Tito među Krajišnicima, Mladost Josipa Broza, Kumrovec među zvezdama, Tito i pioniri... U tim se djelima govori o njegovim uspjesima, hvale se njegove sposobnosti, ističe se njegova uloga u stvaranju Pokreta nesvrstanosti kao i važnost radničkog samopravljanja. Sve ono što bi moglo kompromitirati njegov lik i djelo se prešućuje, kao na primjer borba za vlast u KPJ, raskid sa SSSR-om nakon čega se postiže bliska suradnja sa Zapadom, progoni političkih neistomišljenika, hedonistički stil života samog Tita i sl.³⁹

4.4. Karizmatična komunikacija s narodom

Strani i domaći mediji popularizirali su Titov kult, a tome su pridonijela i njegova putovanja unutar zemlje gdje je gledao kako žive obični građani i s kojim se problemima susreću. Osim medija, darovi i pisma upućeni Titu također nam približuju da je karizmatična komunikacija bila sastavni dio njegova kulta ličnosti i važno obilježje njegove vladavine. U razdoblju od 1944. do Titove smrti 1980. slano je na tisuće pisama iz naroda i stizalo u Titov kabinet. Pisma koja su upućena Titu prikazuju nam sliku o njemu kao vođi, osobi, političaru, ali nam ujedno pružaju uvid u strukturu i funkcioniranje tadašnje partijske vlasti i njezin utjecaj na društvo. Osim toga, pisma nose u sebi važne događaje i procese kroz koje je Jugoslavija prolazila, a istodobno i događaje kroz koje je prolazio Tito. Tito je na mnoga pisma davao svoje primjke te na taj način određivao kako će se riješiti određeni problem na koji ukazuje autor pisma, od molbi da se smrtnu kaznu zamjeni doživotnim zatvorom do toga da odlučuje tko može sklopiti brak. Kada je riječ o sadržaju pisama koja su bila upućena Titu, možemo reći da je njihov sadržaj poprilično šarolik, od obožavanja njegova lika i djela, na što je utjecalo građenje njegova kulta ličnosti do kritiziranja njegovih političkih poteza. Tito je primao pisma iz Jugoslavije, ali i iz svijeta, a veoma su zanimljiva pisma koja je primio prilikom sukoba s Informbiroom, u kojima dobiva podršku iz svijeta. Budući da je u to vrijeme već počinjao Hladni rat, Zapad mu pruža podršku, a Jugoslavija je, kao komunistička zemlja, bila dobrodošla jer se smatralo da razbija monolitnost komunističkog bloka pod nadzorom SSSR-a. Zbog toga Tito je primio mnoga pisma i telegrame u kojima stoje

³⁹ S. Šljukić, "Mit o izabranosti: komunizam u Jugoslaviji", str. 39.

pozdravi i podrška Jugoslaviji, ponude za ekonomsku pomoć, apeli za mir, neki ga pozivaju u posjet...⁴⁰

Prema Zvonimiru Despotu, pisma koja je Tito primao iz Jugoslavije dijele se na pisma građana o društveno-političkim i društveno-ekonomskim problemima. Tako su mu stizale molbe za dodjelu stipendija za školovanje, žalbe za nepravilnu stambenu politiku, molbe za dodjelu kredita, tražile su se vize za izlazak iz zemlje i sl. Tito je imao ulogu arbitra te su se njegove riječi shvaćale kao zakon koji je iznad svega. Svoje je odluke dopisivao na pisma, npr. *Za sada se ne može odobriti odlazak; Ne može se udovoljiti; Dozvoliti mu ako ima svoju valutu.* Iako je Tito uglavnom samostalno donosio odluke, odnosno samostalno presuđivao kako bi se trebao riješiti problem o kojemu mu netko piše, postojala je praksa gdje je komunistička tajna služba, poznata kao UDB-a, Titu prvo podnosila izvještaj o autoru pisma koji nešto traži, a tek bi onda uslijedila Titova konačna odluka. Posebno je nagrađivao one koji su ga izvještavali o radnim uspjesima u izvršavanju petogodišnjeg plana. *Dragi druže Maršale! Sav sretan te obavještavam da sam svjesno ispunjavajući svoje zadatke iz Petogodišnjeg plana oborio svjetski rekord u brzom kopađu temelja sa ašovom vlastite konstrukcije i iskopao za sedam i po časova trideset i po kubnih metara zemlje, koja će se ugraditi u temelje socijalizma... Ovaj moj uspjeh je uspjeh svih jugoslavenskih naroda koji pod tvojim rukovodstvom pišu najsvjetlije stranice svoje istorije. To je odgovor onoj sramnoj informbirovštini koja pokušava da uspori naš pobjednosni hod. Ja ti se obavezujem da neću dozvoliti da ovaj rekord ode iz naše zemlje pošto je ovdje najpotrebniji.*⁴¹ Na takva je pisma Tito reagirao novčanim ili kakvim drugim materijalnim nagrađivanjem autora pisma.

Nisu samo odrasli pisali pisma Titu nego su to činila i djeca: *Zdravo druže Tito! Sad ja pionir Dragičević Gruica iz sela Raduča Kotar Gospić. Rođen 18/III. 1939 god. od oca sam Rade i majke Savke...U našoj školi sam najbolji crtač, a najviše me zanimalo da vas crtam još prije polaska u školu. Sada vam šaljem ovaj list, sa crtežima, koje sam izradio, da vidite moj rad i uspjeh...imam želju da postanem umjetnik. Ako mi se pruži mogućnost, ali se bojim da neću moći pošto nemam mogućnosti da nastavim školovanje. Sada vam želim da sretno poživite za dobru sreću naših naroda.*⁴² Tito je na pisma djece, odnosno mladih pionira odgovarao uglavnom

⁴⁰ Z. Despot, *Pisma Titu: što je narod pisao jugoslavenskom vođi?*, str.13.

⁴¹ Isto, str. 45.

⁴² Z. Despot, *Pisma Titu: što je narod pisao jugoslavenskom vođi?*, str.47.

riječima u kojima im govori da i dalje dobro uče i marljivo rade, a u slučajevima kao što je ovo pismo odgovarao je da će se već pobrinuti za njihovo daljnje školovanje.

Budući da su se s vremenom Titove obveze povećale, a njegov kabinet proširio, on više nije osobno reagirao na pisma u onoj količini u kojoj je to činio. Njegov je kabinet bio zadužen za odgovaranje na pisma, ali i prosljeđivanje istih Titu. Kada je to postala uobičajena praksa, Tita se počelo manje informirati o tome što mu se piše, a to je do izražaja došlo 1970. kada je Stane Dolanc preuzeo funkciju sekretara Izvršnog komiteta CK SKJ koju je obnašao čak devet godina, a mandat je predviđao samo jednu godinu. Stane Dolanc bio je Titova desna ruka te jedan od odgovornih za prosljeđivanje pisama. Zašto se neka pisma nisu davala Titu na uvid? Možebit zbog pokušaja da se njime manipulira ili jer je Tito bio već čovjek u godinama pa da se ne uzrujava. Kako bilo, šef je Titova kabineta pisma osjetljivog sadržaja najprije slao Dolancu, a on je odlučivo hoće li Tito biti upoznat sa sadržajem.⁴³

Josip Broz Tito bio je simbol revolucionarne i postrevolucionarne Jugoslavije. Gotovo je četrdeset godina bio ikona Jugoslavije. Njegova slika na markama, u uredima, u školama, krčmama, stanovima, plakatima pratila je građane posvuda. Osim što je s narodom komunicirao pismenim putem, često je držao govore u javnosti, na javnim mitinzima koji su imali posebnu funkciju – razgovaranje s masama. U poratnim godinama njegovi su govori bili inspirirajući za narod, u vrijeme kriza poput one kad je došlo do raskida s Informbiroom, nadahnjivao je mase svojom odlučnošću, otvorenosti te narodnim jezikom. Oštro bi reagirao kada bi se dogodilo da netko izvana povrijedi ponos i dostojanstvo njegova naroda, a duhovitim je opaskama znao naglasiti ključne teze. Tito je govorio o onome o čemu su drugi šutjeli ili morali šutjeti. Činilo se kako govore improvizira, ali on ih je sam koncipirao ili radio bilješke. Bilo je jasno da je uživao dok se obraćao narodu. Zbog zgusnutog rasporeda programa na nekim se manifestacijama znalo događati da se Tito ponavlja, a kako je stario govori su mu bili manje temperamentni i impulzivni, a time postizali manji efekt narodnog oduševljenja. Kako je vrijeme prolazilo, govori su mu bili ispunjeniji poštapalicama npr. *kako da kažem*. Naravno, imao je sve više obaveza, bio je aktivniji u međunarodnoj politici pa je stoga morao biti suzdržaniji.⁴⁴

⁴³ Isto, str. 15.

⁴⁴ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 486.

4.5. O Titu u školama

Po završetku rata nastava je povijesti učenicima trebala približiti marksističko-lenjinistički pogled na svijet. Zamisao toga koncepta je da postoje univerzalni zakoni koji usmjeravaju povijesni proces, da je ekonomski faktor osnova od koje zavise drugi fenomeni poput materijalnog i kulturnog segmenta društva. Povijest naroda trebalo je promatrati u kontekstu smjene socioekonomskih formacija; od besklasne zajednice do klasnog robovlasničkog sustava, od kapitalističkog do socijalističkog te konačno besklasnog komunističkog društva. Ključni koncepti u FNRJ bili su klasna borba i revolucija koje su bile pokretačke sile društvenog razvoja. Glavni je zadatak nastave povijesti bio omogućiti učenicima da oblikuju materijalistički pogled na svijet te spoznaju zakone historijskog razvitka. Tumačilo se da u svakoj od društvenih formacija postoje sukobi između vladajuće klase koja posjeduje materijalna sredstva za proizvodnju i život te potčinjenih klasa – seljaci, proleter, robovi. U prvim školskim programima, npr. AVNOJ-a iz 1942. ili ZAVNOH-a⁴⁵ iz 1944. mogu se naći osnovni elementi nove ideologije. Sastavnice te ideologije bile se odgajanje učenika u duhu NOB-a, sloboda, bratstvo i jedinstvo i Titov kult. To su bili prvi školski programi FNRJ, ali karakteristično je da programi koji su nastali nakon rata ne sadrže koncepciju o vremenskom odmaku pa su se tako u školskim programima prenosile natuknice o NOB-u i liku Josipa Broza Tita. Tako je na primjer u ZAVNOH-ovom programu za treći razred osnovne škole iz 1944. po prvi puta predviđena tema *Tito*. Nakon te godine Titovom liku pridaju se sve laskavije atribucije pa se tako u programu za gimnazije za 1945/46. spominje Tito kao *narodni heroj, kao inspirator i organizator NOB-e, kao genijalni rukovodilac oslobodilačke borbe*.⁴⁶

Osim učenika, u prvim je poratnim godinama i nastavnike trebalo upoznati s historijom i tekovinom Narodno-oslobodilačkog pokreta, a nastavnici su mogli raditi u školama tek nakon što su prošli određene seminare koji govore upravo u duhu NOB-a. Na seminarima su govornici pozivali na bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda uz izražene kultove Jugoslavenske armije i Tita. Sljedeća dva primjera to i potvrđuju:

⁴⁵ Zemaljsko antiašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

⁴⁶ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.)*, Srednja Europa, Zagreb 2012., str. 118.-121.

Na sastanku pozdravlja upravitelj škole oduševljenim riječima Oslobodilačku vojsku, uz kratak prikaz njihove teške borbe, pod rukovodstvom druga Maršala Tita i poziva učenike da budu dostojni sinovi svoga naroda... Učenici zajedno s nastavnicima dali su oduška svome oduševljenju klicanjem: Živjela slavom ovjenčana Jugoslavenska Armija! Živio njen rukovodilac Maršal Tito! Živjelo jedinstvo naših naroda! Živjela Demokratska Federativna Jugoslavija!⁴⁷

...Nikad u historiji ljudskog roda nisu se vršila tako grozna djela. Išlo se za tim, da se istrijebe Srbi, Hrvati i Slovenci. Strah i očaj obuzeo je sve duhove. Ovo strašno stanje prekinuo je genij našeg naroda Maršal Jugoslavije JOSIP BROZ TITO. On uvidje, da je jedini spas borba.⁴⁸

Što se tiče nastavnih materijala nije čudno da u prvim godinama nakon rata nije bilo školskih udžbenika. Prosvjetne su vlasti upućivale nastavnike da za poučavanje o NOB-u koriste časopise i knjige. Nastavnici povijesti oslanjali su se na tekstove koje su pisali pojedini partijski rukovodioci. U prvom redu, riječ je o nekoliko članaka koje je napisao sam Tito, a koji su nastali tijekom i nakon rata. Od 1948. na popisu literature za gimnazije mogla su se uz Lenjinova i Staljinova djela pronaći Titova djela kao što su knjiga *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941 – 1945.* i članak *U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja Jugoslavije.*⁴⁹

Nakon sukoba s Informbiroom te nakon osnivanja pokreta nesvrstanih, primjer jugoslavenske narodne revolucije i Josipa Broza Tita je postao oslobodilačko i revolucionarno nadahnuće drugih revolucionarnih pokreta u poslijeratnom svijetu. Titov kult nadopunio se novim elementima u udžbeničkim narativima koji su bili ključni čimbenici u prikazu nacionalne povijesti 20. stoljeća. Tako su učenici osnovnih i srednjih škola učili da je Tito konsolidirao rascijepanu Partiju, da je imao presudnu ulogu u organiziranju ustanka i rukovođenju vojnim operacijama za vrijeme rata, da je pružio čvrst otpor Staljinu te da je vodio Partiju u izgradnji samoupravljanja i imao glavnu ulogu u osnivanju pokreta nesvrstanih.⁵⁰

⁴⁷ S. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.)*, str. 325.

⁴⁸ Isto, str. 326.

⁴⁹ Isto, str. 331.

⁵⁰ Isto, str. 357.

4.6. Prikaz Tita u udžbenicima povijesti

Jugoslavija je imala snažne mehanizme koji su utjecali na oblikovanje nastave povijesti i koji su odlučivali što će se i kako učenicima predavati. Republički komiteti prosvjete bili su zaduženi za izradu nastavnih planova i programa u kojima uglavnom nije bilo prostora za nastavnike da samostalno i kreativno planiraju nastavu. Nastavnici su nastojali izbjeći spominjanje bilo kakvih kontroverzi ili kritika na račun države, partije ili predsjednika Tita te su slijedili propisane upute jer su stregili od mogućih posljedica ako tako ne učine – zbog stvarne opasnosti i zbog raspoloženja u društvu. Josip Broz Tito i njegov kult ličnosti su pored samoupravljanja i bratstva i jedinstva osnovni čimbenik koji je korišten s ciljem stvaranja osjećaja pripadnosti i zajedništva svih građana Jugoslavije. Tito je bio neosporavani autoritet u cijeloj Jugoslaviji i simbol zajedničke prošlosti iz vremena narodnooslobodilačke borbe. Baš je taj dio prošlosti – razdoblje Drugog svjetskog rata posebno naglašavan u nastavi povijesti.⁵¹

Povijest Komunističke partije Jugoslavije bila je važan i neizostavan element u nastavnim jedinicama koje su posvećene međuratnom razdoblju. Tumačilo se da važnu ulogu ima i osnivanje i izborni uspjeh komunista, a stavovi Komunističke partije prema ondašnjim društvenim događajima pratili su se veoma detaljno. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina u SR Hrvatskoj bila su u upotrebi dva udžbenika povijesti: I. Jelić, R. Vukadinović, D. Bilandžić: *Narodi u prostoru i vremenu* i R. Lovrenčić, I. Jelić, R. Vukadinović, D. Bilandžić: *Čovjek u svom vremenu 4*. Udžbenici se gotovo uopće ne razlikuju kada je u pitanju Josip Broz Tito. Posebno se isticala njegova uloga od vremena Osme konferencije i borbe protiv frakcija unutar same KPJ, kada on započinje svoju partijsku karijeru. Za razvoj Komunističke partije najviše se zasluga pripisuje Josipu Brozu, a više puta se tvrdi da je njegov dolazak na čelo Partije 1937. značio preporod. Pored Tita od istaknutih se komunista u udžbenicima povijesti navode samo oni koji su preminuli za vrijeme Drugog svjetskog rata, poput Đure Đakovića i Ive-Lole Ribara. U udžbenicima stoji kako su politički stavovi Josipa Broza uvijek ispravni, a on je hrabri junak naroda Jugoslavije: *ja se ne smatram krivim jer ne smatram ovaj sud kompetentnim, već samo sud*

⁵¹ Magdalena Najbar Agičić, “Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti”, u: *O Titu kao mitu: Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Filozofski fakultet-Srednja Europa, Zagreb 2006., str. 379.

*Partije. Priznajem da sam član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, priznajem da sam radio na širenju komunističkih ideja i propagirao komunizam, te prikazivao kakva se nepravda čini proletarijatu od buržoazije.*⁵² Tim se citiranjem Tita u udžbenicima njegov lik snažno personalizira. Učenike se detaljno poučavalo o najvažnijim partizanskim bitkama za vrijeme Drugog svjetskog rata, a uloga Josipa Broza posebno je isticana. Poučavalo se da je upravo on bio ključna osoba za formiranje narodnooslobodilačke vojske. Nezaobilazno je bilo spomenuti Titovu ulogu u formiranju odnosa sa Zapadom. Nisu sve nastavne jedinice bile namijenjene tijekom vojnih operacija, neke su bile čisto ideološkog karaktera te se govorilo o *povijesnim zaslugama KPJ, jedinstvu NOB-a, narodnoj vlasti, bratstvu i jedinstvu te naravno o drugu Titu – vođi jugoslavenske revolucije.*⁵³

Jedan od udžbenika sadrži odlomak koji kaže: *Josip Broz Tito najveća je i najzaslužnija ličnost naše narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Povesti naše narode i narodnosti u oslobodilačku borbu značilo je preuzeti najteži i najodgovorniji zadatak. Tito ga je preuzeo s punom sviješću kao dugogodišnji prekaljeni revolucionar. Sjedinjujući u sebi velike osobine beskompromisnog i do kraja požrtvovnog borca revolucije i talent vojskovođe i državnika, Tito je od početka jasno sagledao ulogu i značenje oslobodilačke i revolucionarne borbe u tadašnjim uvjetima Drugog svjetskog rata... Titova uloga u vođenju te velike oslobodilačke borbe i revolucije bila je neprocjenjiva.*⁵⁴ Detaljno je objašnjeno kakvu su sliku o Josipu Brozu nastavnici trebali usaditi učenicima – sliku o nepogrešivom vođi kojemu duguju vjernost za stvaranje druge Jugoslavije. Tita se prikazuje kao svemoćnog čovjeka, ili možda biće koje je malo više od samog čovjeka koje je iznad svakodnevice malih ljudi.

Zanimljivo je da se tijekom sedamdesetih godina Tita počelo spominjati u nešto drugačijem kontekstu. Osim njegovih ratnih zasluga, spominje ga se sve više u kontekstu vanjske politike te istaknutog međunarodnog angažmana i stvaranja pokreta nesvrstanosti. Pojavljuje se više njegovih fotografija u udžbenicima povijesti, a koje prikazuju susrete sa stranim državicima, npr. Tito u društvu s Dž. Nehruom i G. A. Naserom. Također, zanimljivo je kako se u udžbenicima ne pojavljuju fotografije nijednog političara iz komunističkog rukovodstva osim Tita. Kasnije, krajem

⁵² M. Najbar Agičić, “Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti”, str. 380.

⁵³ Isto, str. 380.

⁵⁴ Isto, str. 381.

osamdesetih, u udžbenicima povijesti još se više naglašava i veliča Titova uloga u pokretu nesvrstanosti. Odlomak u udžbeniku *Titova inicijativa i akcija na stvaranju svjetskog poretka nesvrstavanja* donosi citirani odlomak Titova govora: *Mi smo protiv da sudbinu svijeta i miliona ljudi rješava samo nekoliko velikih sila. Mi smo protiv toga i nikada se s time složiti nećemo. Mi smo za to da postoji ravnopravnost među narodima...*⁵⁵

U udžbeniku se spominje i Titova posvećenost i uloga Jugoslavije kao važne države u stvaranju pokreta nesvrstanosti: *Stvaralac ovakve politike bio je Josip Broz Tito, kojeg je sav napredni svijet priznao ne samo vođom Jugoslavije, već i jednim od najvećih državnika svijeta od završetka rata.*⁵⁶ Zanimljivo je da udžbenik povijesti iz 1987. nigdje ne spominje da je Tito preminuo.

Tijekom devedesetih godina počelo se drugačije govoriti o Titu u hrvatskim udžbenicima povijesti pa nam je tako zanimljiv primjer udžbenik za osmi razred Ive Perića u kojemu postoji pozitivan i negativan kontekst vezan uz Tita. U tom kontekstu zanimljiva je karakteristika Josipa Broza, a o kojoj govori lekcija pod naslovom *Slom komunističkog socijalizma i komunističko partijskog jednoulja*. Perić u toj lekciji piše: *Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito imao je za svojega života znatan ugled u svijetu. Taj ugled pribavile su mu njegova uloga vođe antifašističke borbe u okupiranoj Jugoslaviji (1941. – 1945.), njegov odlučan otpor Staljinu (1948.) i njegova uloga u stvaranju pokreta nesvrstanih zemalja (1961.). No, Tito je imao i velike slabosti kao rukovodilac i kao čovjek. Kao rukovodilac bio je čovjek sklon osobnoj vlasti, zatvarao je svoje političke protivnike, surađivao je u likvidaciji nekih svojih suboraca (kao što je na primjer bio Andrija Hebrang), podržavao je nacionalni unitarizam, protivio se hrvatskoj državotvornoj ideji, onemogućavao je demokraciju i pridonosio kultu vlastite ličnosti...*⁵⁷ Jasno su izražene pozitivne i negativne konotacije vezane uz Tita, a s obzirom da je riječ o devedesetim godinama to je karakterističan stav tadašnje službene hrvatske politike.

⁵⁵ M. Najbar Agičić, "Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti", str. 382.

⁵⁶ Isto, str. 382.

⁵⁷ Isto, str. 387.

5. Proslave republičkih praznika

Proslave državnih praznika imale su osobitu važnost u Drugoj Jugoslaviji. Državni praznici značili su novu tradiciju, oni su bili praznici druge Jugoslavije te je njihova funkcija bila učvršćivanje odnosa KPJ s narodima Jugoslavije, odnosno Tita i svih naroda Jugoslavije. Također evociralo se domoljublje te se prisjećalo svih palih žrtava koje su dale život za stvaranje Jugoslavije. Među mnogim praznicima, dva su praznika imala posebnu važnost, a to su Praznik rada koji se slavio 1. svibnja te Dan Republike koji se svečano obilježavao 29. studenog. Bilo je i onih datuma koji nisu imali službeni status državnog praznika – Titov rođendan i Dan Jugoslavenske armije, ali proslavljali su se jednako jakim intenzitetom kao i službeni praznici. Ključnu su ulogu u obilježavanju tih datuma imale školske ustanove, pa su se ti praznici obilježavali svečanim školskim akademijama s bogatim programom kojima je bio posvećen cijeli školski dan, a nastava se tada nije održavala. Državni praznici, pa tako i Dan mladosti, proslavljali su se kao kombinacija službenog čina i pučke zabave. Redovito su osim političke komponente imali onu zabavnu, tj. ludičku. Svake je godine Agitprop⁵⁸ dostavljao upute u kojima se nalaže da proslave osim službenog dijela imaju i dio rezerviran za sport i zabavu, bilo je to tzv. narodno veselje. Taj postupak nije bila nikakva komunistička inovacija. Ono što je bilo sastavnim dijelom proslavljanja jest kićenje naselja cvijećem, uređivanje okoliša, postavljanje zastava, parola, te slika rukovodilaca i iluminiranje naselja odnosno paljenje krijesova u čemu su se uglavnom najviše angažirala školska djeca. Tisak je imao važnu ulogu u životu ondašnjih ljudi te je uoči važnih republičkih praznika objavljivao prikladne članke, kazališta su imala bogatiji repertoar, a u radnim kolektivima te u narodnim sveučilištima održavala su se razna predavanja na kojima su kao predavači bili angažirani profesori ili seoski učitelji. Službene ceremonije bile su obuhvaćene svečanim programom, paradama i pozdravnim govorima, koji su se telegramom slali najvišim saveznim i republičkim predstavnicima. Zabave, izleti i sportske igre, kino-predstave i koncerti, bakljade, veliki vatromet – sve to činilo je sastavni dio narodne zabave.⁵⁹

⁵⁸ Agitprop je kratica koja je nastala povezivanjem riječi agitacija i propaganda; odjel za agitaciju i propagandu. Označava sve djela umjetnosti, panflete, igrokaze, filmove koji nose nekakvu političku poruku.

⁵⁹ S. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.)*, str. 410.-411.

5.1. Dan mladosti

Josip Broz Tito rođen je 7. svibnja 1892., ali je rođendan slavio 25. svibnja. Postoje mnoge priče i objašnjenja zašto je jugoslavenski predsjednik slavio rođendan osamnaest dana nakon pravog datuma rođenja, a ta su objašnjenja poprilično kreativna. Jedna priča kaže da je *istina da se Tito rodio 7. svibnja, ali se on smatrao ponovno rođenim 25. istog mjeseca, nakon desanata na Drvar, odnosno, još jednog Hitlerovog neuspjelog pokušaja da uhvati svog neustrašivog protivnika.*⁶⁰

Ideja o štafeti kojom bi se Titu čestitao rođendan potekla je iz Kragujevca u trenutku kada veći dio Jugoslavije još nije bio oslobođen. Od 1945. na prijedlog omladinskih organizacija organizira se Štafeta mladosti. Pitanje je, je li se skupina mladih samostalno dosjetila ideje o štafeti ili su pamtili onu koja je u čast Petra II. Karađorđevića 1940. obišla sve banovine i gradove.⁶¹ Kako bilo, u prvoj štafeti sudjelovalo je 2830 nosilaca i pratioca, a štafeta je predana Titu u Zagrebu. Prema riječima Milovana Đilasa, tada je sve to djelovalo i prostodušno i neusiljeno. Ipak, sam je Đilas uoči Titova rođendana poslao nalog centralnim i pokrajinskim komitetima te zahtijevao da se 25. svibnja javno raspravlja o raznim temama koje su vezane uz Titovu ulogu u ratu. Također, zahtijevano je da se Titu šalju čestitke odnosno pozdravni telegram, a sve to imalo je funkciju isticanja povijesnog značaja druga Tita. Dakle, već su tada bili postavljeni obrasci po kojima se Titu čestitao rođendan, a uz sve to trebala je izbijati ljubav koju narodne mase osjećaju prema Titu. Titu su se slali razni pokloni poput maketa rudara, ljevača, vezova, tabakera i sl. Također, održavala su se predavanja za učenike povodom Titova rođendana već od 1946. na kojima su se čitali referati i na kojima su nastupali pjevački zborovi. Službena odluka o organiziranju Titove štafete donesena je 1945. u Zagrebu, a štafeta je dobila svenarodski karakter. Naime, ona nije bila samo izražavanje dobrih rođendanskih želja, već je dobila karakter državne proslave. Jugoslavenska omladina nosila je Titu Štafetu mladosti kao simbol proslave njegova rođendana, ali štafeta je bila više od toga, ona je bila simbol tog vremena, simbol izgradnje Titova kulta ličnosti. *Tito iz početnice bio je realan Tito, taj kome smo upućivali pisma za rođendan*

⁶⁰ Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathesen Hjemdahl, "Uvod. Politička mjesta u transformaciji", u: *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Filozofski fakultet – Srednja Europa, Zagreb 2006., str. 19.

⁶¹ Tvrтко Jakovina, "Tito je mladost, mladost je radost", u: *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Filozofski fakultet – Srednja Europa, Zagreb 2006., str.173.

*smotana u trubicu i gurana u drvene, ručno izrađene štafete. Pamtim smotavanje pisma u trubicu i guranje pisma u taj važan predmet. Tada to nije bilo tek “pismo u boci” nego pismo s jasnom adresom koje će biti i pročitano. U to, zbog nečeg nije bilo nikakve sumnje.*⁶²

Štafeta se trčala kroz mnoga mjesta u Jugoslaviji, trčala se kroz sve republike s ciljem da to masovno sudjelovanje mladih ljudi pokaže ljubav i odanost prema Titu. Sam je Tito govorio kako je nošenje štafete ustvari simbolično *u njoj naši narodi vide svoju perspektivu, svoju sretniju budućnost, kao i mnoge uspjehe koje smo do sad postigli.*⁶³ Jednom prilikom tijekom svečanosti povodom Dana mladosti 1956. Tito je izjavio u svojem govoru kako bi volio da to *postane dan sporta naše jugoslavenske omladine, dan fizičke i duhovne smotre...iako se ovaj dan obilježava kao dan moga rođendana, mislim da bi mu trebalo dati drugačije ime: dan naše mladosti, dan sporta, dan mlade generacije i njenog daljeg duhovnog i fizičkog razvitka.*⁶⁴ Povodom proslave Dana mladosti sve je uvijek bilo planirano do u detalj, a CK KPJ nije ništa prepuštao slučaju stoga je slao depeše svim republičkim partijama u vezi organizacije. Za organizaciju štafete bili su formirani posebni odbori čiji su članovi bili u masovnim organizacijama poput Narodne omladine, Saveza boraca, Jedinštenih sindikata itd., a organizaciju štafete na terenu provodile su uglavnom sportske organizacije iza kojih su stajala uputstva Partije.⁶⁵ Dan mladosti koji se slavio kao Titov rođendan i Štafeta mladosti bili su rituali čija je funkcija učvršćivanje režima i iskazivanje odanosti prema jugoslavenskom vođi. To je bilo ponajviše važno u kriznim trenutcima kao što je bio onaj trenutak kada se dogodio sukob s Informbiroom 1948. Mnogim je ljudima Dan mladosti bio važan događaj jer su se tako povezivali s tradicijom i imali su priliku sudjelovati u nečemu što se tiče samog Maršala, imali su priliku u rukama nositi palicu koja je nekoliko tjedana uoči Dana mladosti bila glavna vijest o kojoj se pričalo.⁶⁶ Možemo reći da je Dan mladosti jedna od najvažnijih sastavnica Titova kulta kojom se simbolično slavi partizansku borbu. Upravo je proslava Titova rođendana, popraćena masovnim sletovima, čestitkama, poklonima, te Štafetom mladosti, bila jedna simbolična komunikacija između Tita i naroda Jugoslavije.

⁶² N. Škrbić Alempijević i K. Mathesen Hjemdahl, “Uvod. Politička mjesta u transformaciji”, str. 31.

⁶³ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 497.

⁶⁴ T. Jakovina, “Tito je mladost, mladost je radost”, str. 173.

⁶⁵ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 497.

⁶⁶ T. Jakovina, “Tito je mladost, mladost je radost”, str. 174.

6. Titov odlazak

Josip Broz Tito, otac jugoslavenskog komunizma, najvažnija ikona Jugoslavije čiji je lik poprimio mitske razmjere preminuo je 4. svibnja 1980. u dobi od 87 godina. Titovo je tijelo dovezeno vlakom iz Ljubljane u Beograd, a cijela je Jugoslavija bila u žalosti te je prekinut sav rad na osam sati. Vlak je putovao kroz dijelove Slovenije, Hrvatske i Srbije, a ljudi su dolazili na željezničke stanice kako bi ga u tišini vidjeli po posljednji put. Kasnije, kada je Titov lijes izložen na svečanom odru, na tisuće su ga ljudi došli ispratiti. Povorke ljudi bile su organizirane na Titovom sprovodu, ali iako je riječ o organiziranju ljudi da se skupe u što većem broju, njihova žalost za Titom bila je iskrena. Prve reakcije Jugoslavena na njegovu smrt bile su ljubav prema Predsjedniku i tuga koja ih je obuzela. Ujedinio je zemlju koja je bila u ratnom stanju, omogućio svojem narodu razvoj, mir i blagostanje te je institucionalizirao sustav radničkog samoupravljanja. Stekao je svjetski ugled zahvaljujući tome što je bio komunistički vođa koji je bio saveznik Zapada i jedan od osnivača pokreta nesvrstanosti. Nadživio je mnoge svoje saveznike iz Drugog svjetskog rata, poput Staljina, Roosevelta, Eisenhowera, Trumana... Koliki je bio Titov ugled u svijetu govori nam činjenica da su na njegovom pogrebu bili prisutni kraljevi, prinčevi, predsjednici i premijeri iz 128 zemalja svijeta i to iz oba hladnoratovska bloka. Prema Jasperu Ridleyu nikada toliko svjetskih državnika nije prisutvovalo državnom pogrebu te ističe da ih je bilo više nego na pogrebu J. F. Kennedyja i W. Churchilla.⁶⁷

6.1. I poslije Tita Tito

Nakon Titove smrti jugoslavenski je narod osjećao kako dolazi novo razdoblje – “doba bez Tita”. Većina je Jugoslavena bila u strahu od onoga što će biti sutra jer su bili svjesni kako je smrću njihova predsjednika nestao glavni autoritet, nestala je ključna osoba Jugoslavije kao partijske države, a što je dovelo do osamostaljivanja republičkih partija. *Mnogi su za njim više i bolnije patili nego za najrođenijim. Ni slutili nisu da time oplakuju i sebe i Jugoslaviju.*⁶⁸

Novine su tjednima objavljivale sjećanje na njega te su se tiskali iskazi zahvalnosti: *Titovo djelo – baština svijeta, Ličnost koja je osvjetlila stoljeće; Dugujemo mu posebnu zahvalnost;*

⁶⁷ J. G. Ridley, *Tito*, str. 23.-26.

⁶⁸ Lj. Despotović, “Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma”, str. 23.

Zračio je dobrotom i ljubavlju, snagom i hrabrošću. Tih se dana počela osjećati ekonomska kriza koja je pogodila cijelu Jugoslaviju. Znaci krize bili su vidljivi u Jugoslaviji pred kraj Titova života, a bili su i vidljiviji nakon njegove smrti. Nestalo je električne energije i naftnih derivata, a u trgovinama je ponestajalo namirnica koje su se uvozile (čokolada, kava). Problem je bio i u tome što je odmah nakon Titove smrti Pariški klub koji se bavio reprogramiranjem dugova kojima je država jamac, zatražio podmirenje kredita. Otplata kredita samo je dodatno opteretila zemlju koja je bila u teškoj situaciji. Osamdesetih godina 20. st. jugoslavensko je političko rukovodstvo moglo prikazati narodu kako su problemi i kriza nastajali još za vrijeme Tita, ali to nisu učinili jer bi to značio odmak od titoizma, to bi značilo prebacivanje dijela krivnje na Tita, a za to nisu imali snage. Stoga je jugoslavensko političko rukovodstvo tvrdilo da slijedi “Titov put”, izricali su slogane “i poslije Tita Tito” te “mi smo Titovi, Tito je naš”. Isticali su kako slijede Titov put koji su slijedili godinama, no sve je to predstavljalo nesnalaženje na novom političkom planu bez Tita. *I poslije Tita Tito; - Sirova propaganda pronašla je frazu koja ništa nije značila. I tako se ranih 1980-ih o Titu u javnosti često govorilo kao da je i dalje živ. Slogan “Titov put” i slično, kako su tih godina bili isticani, zapravo nisu bili nikakav Titov put, nego je Jugoslavija sve više ličila na Titanik.*⁶⁹

Tito je svojim nasljednicima ostavio sustav kolektivnog rukovođenja, sustav koji nije funkcionirao. Rukovodeće osobe na važnim položajima nisu dugo stajale na svojim položajima zbog sustava rotacije (Titova ideja) te zbog toga nisu imale dovoljno vremena da provedu kakav plan. Titovi su se nasljednici suočavali s pitanjima odnosno međusobnim optužbama o dogmatizmu, nacionalizmu, separatizmu i sl. Bez međusobnog razumijevanja među republikama bio je otvoren put raspada Federacije. Osim velike gospodarske krize koja je obuhvatila čitavu Jugoslaviju, uskoro je uslijedila politička kriza na Kosovu, velika nezaposlenost, inflacija, a sve to bilo je popraćeno jačanjem srpskog nacionalističkog pokreta. Konačno, raspad Jugoslavije dosegao je svoj vrhunac početkom Domovinskog rata.⁷⁰

⁶⁹ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 813.

⁷⁰ Isto, str. 815.

6.2. O Titu nakon smrti – dekonstrukcija mita

Stavovi o Titu kao osobi bili su podijeljeniji nakon njegove smrti. Prvotne reakcije bile su obilježene lijepim sjećanjima na pokojnog predsjednika koja su bila popraćena izljevima ljubavi koju su osjećali Jugoslaveni. Naravno, jugoslavenski je narod obuzela tuga jer su bili svjesni kako njihovog vođe, koji im je bio zaštitnik, više nema. Nakon Titove smrti pojavila se pjesma koja je postala popularna u Jugoslaviji - *Od Vardara pa do Triglava*. Autori pjesme ne spominju Titovo ime, vjerojatno pokušavajući pokazati kako se život može nastaviti bez Tita. Poznate su bile pjesme i Đorđa Balaševića: *Tripit sam video Tita* i *Računajte na nas* u kojima su Titu pripisivane zasluge za izgradnju jake i stabilne zemlje. Osim Balaševića, osamdesetih su godina o Titu i Jugoslaviji pjevali još mnogi drugi pjevači poput Doris Dragović, Miroslava Ilića, Lepe Brene, grupa Bijelo Dugme, Električni orgazam...⁷¹ Međutim, sve te pjesme koje su imale svrhu podizanja morala u Jugoslaviji, nisu pomogle toj zemlji ni socijalizmu koji se raspadao.

Kako je vrijeme prolazilo, snažna sjećanja na Drugi svjetski rat počela su blijedjeti, a mitovi o Titu izgubili su na važnosti u svakodnevnom životu običnih građana. Samoupravljački sustav je podbacio, dugovi su se nakupljali, a Pokret nesvrstanih postao je nevažan zbog raspada blokova. Sve na što su jugoslavenski građani bili ponosni, tijekom osamdesetih se počelo pomalo urušavati, a jugoslavenska je zajednica postala osjetljiva i lomljiva.⁷²

Nakon Titove smrti ni socijalizam ni njegov kult nisu bili alati kojima bi se moglo sačuvati državu jer je Jugoslaviji nedostajala snažna ličnost koja bi joj omogućila opstanak. Do devedesetih je godina 20. stoljeća Titov kult još uvijek bio njegovan, no već tijekom kasnih osamdesetih započinje demistifikacija njegova lika i djela. Vladimir Dedijer napisao je knjigu *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita II*, kojom je nastojao prikazati istinu o tome kakav je čovjek bio Tito no istovremeno je težio tome da knjiga bude zanimljiva i popularna. Knjiga je doživjela negativnu kritiku te se smatralo da se njome omalovažava Tita iako je u stvari bilo elemenata koji su Tita prikazivali u realnosti, a ne kao mitsko biće. Osim Dedijera, srpski je pjesnik Gojko Đogo objavio zbirku pjesama u kojima govori o mitskom božanstvu kojega su podanici prisiljeni udovoljiti. Iako ne spominje izravno Titovo ime, osuđen je na godinu dana zatvora. Kako bi se spriječili daljnji napadi na Titovo ime donešen je “Zakon o upotrebi imena i lika Josipa Broza Tita”, a kažnjavalo

⁷¹ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 817.

⁷² M. Brkljačić, S. Prlenda, *Kultura pamćenja i historija*, str. 243.

se sve za koje se smatralo da su na neki način vrijeđali Tita. Unatoč tome što je zakon postojao, nije se primjenjivao, a u tijeku je bio postupak osporavanja Josipa Broza Tita, neki bi rekli čak demoniziranje njegova lika. Dekonstrukcija njegova lika iskorištena je u negativnom smislu te je tijekom devedesetih dolazilo do govora mržnje koji su najavljivali nadolazeće ratove. Za sve loše što se događalo u zemlji krivac je bio Tito, a već 1990. održane su prve antititovske demonstracije u Beogradu. Tijekom raspada Jugoslavije dolazi do sve većeg omalovažavanja Titova kulta ličnosti, a jačaju osjećaji pripadnosti određenoj naciji te se vraća nacionalnoj tradiciji. Uz Titov kult vezan je mit o njemu kao ratnom zločincu te okrutnom diktatoru. Taj su mit stvarali oni koji nisu bili zadovoljni situacijom u Jugoslaviji. Zamjeralo mu se sa svih strana, pa su mu tako u Hrvatskoj zamjerali Bleiburg i Križni put, proces protiv zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, Goli otok i Staru Gradišku, likvidaciju Andrije Hebranga, nacionalizaciju, političke progone i ukidanje Matice hrvatske. Smatralo se da je Jugoslavija tamnica hrvatskog naroda u kojoj su prednost u svemu imali Srbi. Ipak, Tita su i u Srbiji smatrali zločincem te su ga optuživali za masovna strijeljanja bez suđenja nakon rata, političku likvidaciju Aleksandra Rankovića te uspostavu Autonomnih Pokrajina Vojvodine i Kosova, a što je podijelilo Srbiju.⁷³

Krajem 20. stoljeća Titov je kult ličnosti nosio negativan predznak. Bio je to plod socijalizma, bratstva i jedinstva svih naroda Jugoslavije koji nije bio u skladu s jačanjem nacionalizma. Problem je bio što su se negativnosti vezane uz Tita zataškavale dok je bio na vlasti, a kasnije su, nakon njegove smrti, izašli u javnost problemi. Stoga se mišljenja o Josipu Brozu Titu i danas poprilično razlikuju: od zagovaranja kako je bio veliki i nepogrešivi vođa do osuđivanja svih njegovih postupaka.⁷⁴

⁷³ D. Nemet, "Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ, str. 110.

⁷⁴ I. Goldstein, S. Goldstein, *Tito*, str. 816.-820.

7. Zaključak

Kult ličnosti Josipa Broza Tita i njegova karizmatična vlast snažno su utjecali na sliku o Jugoslaviji. Titov kult svakako je jedan od temelja Jugoslavije, a početke toga temelja treba potražiti u partizanskoj borbi te kasnije titoizmu, odnosno radničkom samoupravljanju koje je išlo ruku pod ruku s tom posebnom varijantom marksističke ideologije. Titovo transformiranje iz običnog čovjeka u karizmatičnog političara pridonijelo je tome da bude prepoznat u svijetu kao ikona odnosno simbol Jugoslavije.

Predvodio je narodnooslobodilački pokret, dokazao se kao vojskovođa te iz rata izašao kao pobjednik. Sve to bila je dobra podloga za stvaranje kulta ličnosti koji je bio važan temelj Jugoslavije. Kada se urušio Titov kult, propala je i Jugoslavija.

Titov kult ličnosti gradio se postepeno, pomoću mitova koji su se zasnivali na određenim pričama i događajima. Između svega valja istaknuti Titovu ulogu u Drugom svjetskom ratu, ideju bratstva i jedinstva, borbu za jednakost svih ljudi i svih naroda, sukob sa Staljinom, ideju o radničkom samoupravljanju, suradnju za Zapadom, a što nije bilo karakteristično za socijalističku zemlju te mjesto na svjetskoj političkoj sceni – uloga u međunarodnim odnosima kao jedan od osnivača Pokreta nesvrstanih. Svi navedeni čimbenici podjednako su važni za izgradnju Titova kulta ličnosti jer se bez njih njegov kult ne bi uspio održati na snazi svo vrijeme koliko je bio na čelu države. Ti su događaji mistificirani s ciljem prikazivanja skladnosti i sreće u socijalističkoj Jugoslaviji te Josipa Broza kao nepogrešivog vođe.

Jugoslavija je bila opčinjena Titom, podizani su mu spomenici, narod se njime ponosio, slavio ga te svečano proslavljao njegov rođendan, poznatiji kao Dan mladosti, a diljem zemlje tvornice i trgovi, ulice i gradovi nosili su njegovo ime. O njemu su pjevane pjesme, snimani filmovi, pisane knjige te je svakodnevno privlačio medijsku pozornost. Djeca su o njemu učila u školama, generacije i generacije mladih Jugoslavena od malih su nogu uvjeravane u Titovu snagu i ljubav prema narodu.

Zahvaljujući njegovoj izgrađenoj reputaciji na svjetskoj pozornici, na njegov su pogreb došli predstavnici iz 128 zemalja svijeta, iz oba hladnoratovska bloka, a to je samo išlo u prilogu veličini njegova kulta.

Nakon Titove smrti njegov je kult još neko vrijeme bio njegovan, ali počeo je gubiti na snazi. Svi elementi na kojima je njegov kult izgrađen izgubili su na važnosti, Drugi svjetski rat, sukob sa Staljinom te radničko samoupravljanje više nisu bili aktualni kao nekoć, a Pokret nesvrstanosti izgubio je smisao zbog raspada blokova. Jugoslavija je bila suočena s gospodarskom i ekonomskom krizom te s odvajanjem republika. Počelo se govoriti o stvarima koje su se za vrijeme Titove vladavine prešućivale, a što je dovelo do mnogih negativnih konotacija vezanih uz Titov kult ličnosti odnosno njegov lik i djelo, ali i negativnih posljedica za sve republike bivše Jugoslavije. Unatoč tome što su i danas mišljenja o njemu vrlo različita, svakako možemo reći da je Titov kult obilježio povijest Jugoslavije u 20. st., a prisutan je i u 21. st. kada se o njemu još uvijek vode brojne rasprave.

Literatura

1. Blažević, Robert. "Stigma i karizma". *Politička misao*, vol. XL, br. 3, 2003. Str. 128-144.
2. Brkljačić, Maja, Prlenda, Sandra. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.
3. Despot, Zvonimir. *Tito: tajne vladara: najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009.
4. Despot, Zvonimir. *Pisma Titu: što je narod pisao jugoslavenskom vođi?*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.
5. Despotović, Ljubiša. "Politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma." U: *Mitovi epohe socijalizma*, 5 – 31. Novi Sad: Centar za historiju, demokratiju i pomirenje; Fakultet za evropske pravno-političke studije, 2010.
6. Goldstein, Ivo, Goldstein Slavko. *Tito*. Zagreb: Profil, 2015.
7. Jakovina, Tvrtko. *Socijalizam na američkoj pšenici: (1948. – 1963.)* Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
8. Jakovina, Tvrtko. "Tito je mladost, mladost je radost." U: *O Titu kao mitu: proslava dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 165-176. Zagreb: Filozofski fakultet – Srednja Europa, 2006.
9. Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. – 1960.)*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
10. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.
11. Najbar Agičić, Magdalena. "Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti." U: *O Titu kao mitu: Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 377.- 398. Zagreb: Filozofski fakultet – Srednja Europa, 2006.

12. Nemet, Dražen. "Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ." U: *Pro tempore: časopis studenata povijesti*. No. 3. Siječanj, 2006. Str. 109-111.
13. Puhovski, Žarko. *Socijalistička konstrukcija zbilje*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
14. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2006.
15. Ridley, Jasper Godwin. *Tito*. Zagreb: Prometej, 2000.
16. Spehnjak, Katarina. *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945. – 1952*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2002.
17. Škrbić, Alempijević, Nevena i Mathiesen, Hjemdahl, Kirsti. "Uvod. Politička mjesta u transformaciji." U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 9-40. Zagreb: Filozofski fakultet Srednja Europa, 2006.
18. Šljukić, Srđan. "Mit o izabranosti: komunizam u Jugoslaviji." U: *Mitovi epohe socijalizma*, 31. - 65. Novi Sad: Centar za historiju, demokratiju i pomirenje; Fakultet za evropske pravno-političke studije, 2010.
19. Vojnić, Dragomir. "Varijacije na temu tržište – prokletsvo ili spasenje. Rezolucija Informbiroa – 'Veliki prasak' u povodu šezdesete obljetnice". U: *Ekonomski pregled*, Vol. 59 No. 5-6 Lipanj 2008. Str. 305. - 321.

Internetski izvori:

1. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34549>, zadnja posjeta 13. lipanj 2018.